

ПРОСВЕТНИ ГЛАСНИК

СЛУЖБЕНИ ЛИСТ

МИНИСТАРСТВА ПРОСВЕТЕ И ЦРКВЕНИХ ПОСЛОВА

ГОД. XXVIII

АВГУСТ 1907

БРОЈ 8

СЛУЖБЕНИ ДЕО

УКАЗИ ЊЕГОВОГА ВЕЛИЧАНСТВА КРАЉА СРБИЈЕ ПЕТРА I

ОТВАРАЊЕ ПРИВАТНИХ СРЕДЊИХ ШКОЛА ЗА ЖЕНСКУ ДЕЦУ ШКОЛА У ПИРОТУ

Указом Његовога Величанства Краља Србије Петра I од 5 августа 1907 године, на предлог господина Министра просвете и црквених послова, а по саслушању Министарског Савета, решено је:

„Одобрава се г. *Петру Живковићу трговцу из Пирота*, да на основи члана 7 закона о средњим школама може у Пироту отворити и о своје трошку издржавати приватну непотпуну средњу школу за женску децу“.

ШКОЛА У ЧАЧКУ

Указом Његовога Величанства Краља Србије Петра I од 5 августа 1907 године, на предлог господина Министра просвете и црквених послова, а по саслушању Министарског Савета, решено је:

„Одобрава се г. *Веселану М. Миликићу трговцу из Чачка*, да на основи чл. 7 закона о средњим школама може у Чачку отворити и о своје трошку издржавати приватну непотпуну средњу школу за женску децу“.

ОДЛУКЕ ГОСПОДИНА МИНИСТРА ПРОСВЕТЕ И ЦРКВЕНИХ ПОСЛОВА О ОТВАРАЊУ VII РАЗРЕДА

Одлуком господина Министра просвете и црквених послова ПБр 8859 од 29 јула 1907 године одобрено је да се у Ваљевској Гимназији отвори VII разред за школску 1907/8 годину.

Одлуком господина Министра просвете и црквених послова ПБр. 11957 од 14 августа 1907 године одобрено је да се и у школској 1907|8 години задржи VII разред у Крушевачкој Гимназији

Одлуком господина Министра просвете и црквених послова ПБр. 11999 од 14 августа 1907 године одобрено је да се и у школској 1907|8 задржи VII разред у Шабачкој Гимназији.

ПОСТАВЉЕЊА УЧИТЕЉА И УЧИТЕЉИЦА НАРОДНИХ ШКОЛА

На основу чл. 37. закона о народним школама господин Министар просвете и црквених послова одлуком својом ПБр. 13117 од 25 августа 1907 године поставио је за наставнике и наставнице народних школа на упражњена места:

I

у Београду :

А. по молби :

Исака Израилевића, учитеља и Станију Пауновићку, учитељицу из Београда.

II

у београдском округу :

А. по молби :

1. у *Жаркову*: Катарину Николићку, учитељицу из Губереваца.
2. у *Вреоцима*: Симу Г. Ђукановића, учитеља и Лепосаву С. Ђукановићку, учитељицу из Кобиља.
3. у *Лунковцу*: Драгољуба Атанацковића, учитеља из Г. Трешњевице.
4. у *Стојнику*: Светозара Н. Крстића, учитеља из Моштанице.
5. у *Баћевцу*: Јована Крагуљевића, учитеља из М. Мокрог Луга.
6. у *Ђурићу*: Михаила Николића, учитеља из Рајковца.
7. у *Лесковцу*: Ђорђа Куклића, учитеља из Брлога.
8. у *Конатицама*: Саву Милосављевића, учитеља из Милошевца.
9. у *Малој Иванчи*: Наталију Карамарковићеву, учитељицу из Глибовца.
10. у *Лазаревцу*: Милицу Јаковљевићку, учитељицу из Поточца.
11. у *Лукавици*: Тому Јаковљевића, учитеља из Поточца.
12. у *Великој Иванчи*: Милоја П. Милојевића, учитеља и Драгу Милојевићку, учитељицу из Амерића.
13. у *Ритоаску*: Милеву Јовановићеву, учитељицу из Мирејева.

Б. по службеној потреби :

1. у *Рожанцу*: Михаила Димића, учитеља из Дрaжња.
2. у *Америћу*: Драгољуба Радојковића, учитеља из Стојника (крагујевачког).

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
В
Л
И
О
Т
Е
К
А

3. у Ритошеку: Николу Милићевића, учитеља са Умке.
 4. у Великој Иванчи: Даницу Татићку, учитељицу из Велике Иванче.
 5. у Губеревцу: Лепосаву Поповићеву, учитељицу са Умке.

III

У ваљевском округу :

А. по молби :

1. у Ваљеву: Николу Милисављевића, учитеља из Ваљева.
 2. на Убу: Милоја В. Гагића, учитеља и Милеву Гагићку, учитељицу из Текије.
 3. у Брежђу: Александра Јеремића, учитеља из Славковице.
 4. у Цегановцу: Адама Станимировића, учитеља из Боговађе.
 5. у Лошатњу: Видоја Ђерића, учитеља из Грабовца и Милицу Ђерићку, учитељицу из Скеле.
 6. у Причевићу: Радивоја П. Ђирића, учитеља из Суводања.
 7. у Бањанима: Светислава Гојковића, учитеља и Десанку Гојковићку, учитељицу из Лесковица.
 8. у Јабучју: Стевана Ђирковића, учитеља и Персиду Ђирковићку, учитељицу из Шаторње.
 9. у Боговађи: Драгу Поповићеву, учитељицу из Бегалице.
 10. у Скели: Даринку Петронијевићеву, учитељицу из Голупца.

Б. по службеној потреби :

1. у Лесковицама: Јована Тодорића, учитеља из Лелића и Пауна Протића, учитеља из Каменице.
 2. у Крчмару: Софију Вучовићку, учитељицу из Славковице.

IV

У врањском округу :

А. по молби :

1. у Врању: Милеву Шкрљићку, учитељицу из Крајева. ✓
 2. у Лесковцу: Лазара Станимировића, учитеља и Јелисавету Л. Станимировића, учитељицу из Корбевца, и Јована Голубовића, учитеља из Петровца.
 3. у Бојнику: Милана Живковића, учитеља из Бошњака.
 4. у Бањи: Николу Јовановића, учитеља и Наталију Јовановићку, учитељицу из Цепана.
 5. у Тибужду: Мирка М. Поповића, учитеља и Афродиту Поповићку, учитељицу из Горњана.
 6. у Власотинцима: Даринку М. Поповићку, учитељицу из Бољевца.
 7. у Корбевцу: Косту Минцића, учитеља и Даницу Минцићку, учитељицу из Преображења.
 8. у Преображењу: Даницу Костићеву, учитељицу из Бигренице и Зафира Јовановића, учитеља из Власине.

www.uns.ac.rs

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

Б. по службеној потреби :

1. у *Туларима*: Божицара Н. Поповића, учитеља из Бошњака.
2. у *Јовцу*: Добривоја Тасића, учитеља из Косанчића.
3. у *Кривој Феји*: Симу Игумановића, учитеља из Дубнице.
4. у *Цау*: Ангелину Пантићку, учитељицу из Лесковца.

V

У крагујевачком округу :

А. по молби :

1. у *Крагујевцу*: Драгињу Савићку, учитељицу и Петра Александровића, учитеља из Крагујевца.
2. у *Годачици*: Адама Аћимовића, учитеља из Јарменовца.
3. у *Рамаки*: Катарину Голубовићку, учитељицу из Церовца.
4. у *Стојнику*: Милицу Марковићеву, учитељицу из В. Јасикове.
5. у *Губеревцу*: Михајла Костића, учитеља из Златова.
6. у *Саранову*: Светозара Ивошевића, учитеља из Маслошева и Даринку Јовановићеву, учитељицу из Стамнице.
7. у *Бањи*: Лепосаву Борисављевићеву, учитељицу из Драгова.
8. у *Лужницима*: Светолика Милосављевића, учитеља и Ангелину С. Милосављевића, учитељицу из Црквенца.
9. у *Трнави* (горњи крај): Данила Лучића, учитеља и Лепосаву Лучићку, учитељицу из Трстеника

Б. по службеној потреби :

1. у *Љубичевцу*: Бранка Вуксановића, учитеља из Д. Сабанте.
2. у *Клоки*: Босиљку Стевановићеву, учитељицу из Блазнаве.
3. у *Лапову*: Владимира Павловића, учитеља из Тополе.
4. у *Трнави* (доњи крај): Данила Милановића, учитеља из Церовца.

VI

у крајинском округу :

А. по молби :

1. у *Јабучковцу*: Катарину К. Спасића, учитељицу из Љубичевца.
2. у *Слагини*: Милорада К. Живковића, учитеља из Сопота.
3. у *Малој Каменици*: Зорку Антићку, учитељицу из Душановца.
4. у *Малој Врбци*: Саву Илића, учитеља из Рткова.
5. у *Поповици*: Владимира Ж. Симоновића, учитеља и Ђурђу В. Симоновића, учитељицу из Тамничка.
6. у *Табаковцу*: Драгутина Јовановића, учитеља из Сикола.
7. у *Прахову*: Софију Л. Петковића, учитељицу из Топонице.
8. у *Радујевцу*: Цвету Илићеву, учитељицу из Мокрања.
9. у *Самариновцу*: Николу Поповића, учитеља из Шаркамена.
10. у *Црнајки*: Спасоја Марковића, учитеља из Дића.
11. у *Михајловцу*: Софију Теодоровићеву, учитељицу из Купузишта.
12. у *Текији*: Милеву Јелићку, учитељицу из Обреновца.
13. у *Купузишту*: Милицу Ђорђевићеву, учитељицу из Купузишта.

VII

у крушевачком округу:

А. по молби:

1. у *Крушевцу*: Анђелију Вељићку, учитељицу из Влашке и Роксанду Д. Зисића, учитељицу из Љубића.
2. у *Горњем Стуњу*: Драгољуба Ракића, учитеља из Трнаваца.
3. у *Брусу*: Милеву Дедовићку, учитељицу из Ратаја и Тиру Ранчића, учитеља из Станичења.
4. у *Лучини*: Данила Димитријевића, учитеља из Д. Трнавe.
5. у *Белој Води*: Николу Антоновића, учитеља из Чокешине.
6. у *Великом Шилеговцу*: Олгу Ст. Маџуре, учитељицу из Мачката.
7. у *Милутовцу*: Благоја Јевтића, учитеља из Сиракова.

Б. по службеној потреби:

1. у *Кукљину*: Драгутина Зисића, учитеља из Љубића.
2. у *Мајдеву*: Јована Радовића, учитеља и Параскеву Радовићку, учитељицу из Коњуха.
3. у *Подгорцу*: Војислава М. Поповића, учитеља из Мајдева.
4. у *Трстенику*: Велимира Јововића, учитеља из Бољевца.
5. у *Угљаресу*: Зорку П. Ошка, учитељицу из Угљарева.

VIII

у моравском округу:

А. по молби:

1. у *Туприји*: Зорку Грубановићеву, учитељицу из Сикирице.
2. у *Врановцу*: Борислава Младеновића, учитеља из Главинаца и Спасенију Буквићеву, учитељицу из Лозовика.
3. у *Јовцу*: Драгољуба Тодорића, учитеља из Мосне.
4. у *Милошеву*: Катарину Вучковићку, учитељицу из Багрдана.
5. у *Жупаневцу*: Новицу Брашића, учитеља и Евгенију Брашићку, учитељицу из Глибовца.
6. у *Параћину*: Милорада Миловановића, учитеља из Лоџике.
7. у *Тропоњу*: Димитрија Поповића, учитеља из Дворишта.
8. у *Бошњанима*: Владислава Џабића, учитеља из Течића.
9. у *Избеници*: Божицара М. Загорца, учитеља из Доњег Љубеша.
10. у *Обрежу*: Драгутина Павловића, учитеља из Буљана.
11. у *Превешту*: Чедомира Марковића, учитеља из Рупља.
12. у *Течићу*: Катарину В. Јовановића, учитељицу из Ритопека.
13. у *Поточцу*: Милету Тодоровића, учитеља из Малајнице и Достању Тодоровићку, учитељицу из Течића.
14. у *Главинцима*: Милана Лазаревића, учитеља из Врановца.

Б. по службеној потреби:

1. у *Сикирици*: Анку Бербовићеву, учитељицу из Баточине.
2. у *Лоџики*: Ангелину Нешићеву, учитељицу из Пчелица.
3. у *Белици*: Драгољуба Кузмановића, учитеља из Ланишта.
4. у *Плажанима*: Марка Јевђеновића, учитеља из Шанца.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

IX

у нишком округу :

А. по молби :

1. у Нишу : Десанку Мојашевићку, учитељицу из Ниша, Јакова Мојашевића, учитеља из Мозгова, Ангелину Илићку, учитељицу и Стевана Илића, учитеља из Пирота, Михаила Шпанића, учитеља из Драгуше, Драгутина Марковића, учитеља из Пожаревца и Војислава Саватијевића, учитеља из Десимировца.

2. у Милушину : Тихомира Ј. Ђорђевића, учитеља из Црно-клишта.

3. у Гредетину : Милорада Павловића, учитеља и Милеву Павловићку, учитељицу из Читлука.

4. у Малчи : Персиду Симићку, учитељицу из Михаиловца.

5. у Нишевцима : Драгољуба Н. Марковића, учитеља из Грбавча.

6. у Јелашници : Даринку Алексићеву, учитељицу из Мозгова.

7. у Каменици : Наталију Радовановићеву, учитељицу из Каменице.

Б. по службеној потреби :

1. у Читлуку : Вукашина Жижича, учитеља и Ружицу Жижичку, учитељицу из Брађине.

X

у пиротском округу :

А. по молби :

1. у Пироту : Димитрија Марковића, учитеља из Церовца.

2. у Костуру : Јована Никетића, учитеља из Срећковца.

Б. по службеној потреби :

1. у Јаловик Извору : Наталију Н. Петровићку, учитељицу из Раснице.

XI

у подринском округу :

А. по молби :

1. у Шапцу — у Мајуру : Косту М. Загорца, учитеља из Митровице.

2. у Великој Реци : Живка Д. Тешића, учитеља из Драгинца.

3. у Лешници : Лепосаву Томићку, учитељицу из Грнчара.

4. у Бановом Пољу : Мирка Т. Спајића, учитеља из Јазовника.

5. у Драгињу : Даницу Ђурићеву, учитељицу из Радјева.

6. у Добрићу : Велимира Јоксића, учитеља из Баталага.

7. у Белој Цркви : Милутина Михаиловића, учитеља из Белице и Петра С. Грујичића, учитеља из Става.

8. у Чокешини : Милана Н. Станојевића, учитеља из Прњавора.

Б. по службеној потреби :

1. у Зајачи : Николу Бунчића, учитеља из Јадранске Лешнице.

2. у Свилеуви : Десанку Косановићеву, учитељицу са Уба.

3. у Драгинцу: Богосава М. Томића, учитеља из Драгинца.
4. у Засавици: Богдана Васића, учитеља из Накучана.
5. у Прњавору: Олгу Петровићеву, учитељицу из Драгинца.

XII

у пожаревачком округу:

А. по молби:

1. у Винцима: Милутина Дедовића, учитеља из М. Градишта.
2. у Рановцу: Даринку Илићеву, учитељицу из Сикола и Светислава Бакића, учитеља из Плажана.
3. у Црљенцу: Данила Трифунца, учитеља и Савку Трифунца, учитељицу из Кисијева
4. у Жабарима: Ивана Алексијевића, учитеља из Радинца и Стану Алексијевићку, учитељицу из Азање.
5. у Голуци: Илију Спасојевића, учитеља из Клења.
6. у Ливадици: Петра Козомарића, учитеља и Наталију П. Козомарића, учитељицу из В. Иванче.
7. у Породину: Ружицу Д. Стефановићеву, учитељицу из Дражња.
8. у Божевцу: Панту Огњановића, учитеља из Клења и Љубицу Огњановићку, учитељицу из Вољује.
9. у Дрмну: Владимира Сотировића, учитеља из Бубушинца.
10. у Бубушинцу: Павла Николића, учитеља из Касидола.
11. у Шаини: Војислава Андрејевића, учитеља и Ленку Андрејевићку, учитељицу из Тамнича, и Милицу А. Марјановићеву, учитељицу из Лубнице.
12. у Великом Градишту: Стевана Мрдаковића, учитеља и Јулку Мрдаковићку, учитељицу из Жагубице.
13. у Кличевцу: Даницу Тодоровићку, учитељицу из Рашанца.
14. у Макцима: Михаила Р. Виторовића, учитеља и Надежду Виторовићку, учитељицу из Мишљеновца.
15. у Тополовнику: Милицу Живковићку, учитељицу из Дубоке.

Б. по службеној потреби:

1. у Бусуру: Даницу Х. Илаћку, учитељицу из Сараораца.
2. у Ковдину: Благоја Стаменковића, учитеља из Кленовника.
3. у Рашанцу: Софију Петровићеву, учитељицу из В. Иванче и Лепосаву Матићеву, учитељицу из Конатица.
4. у Миријеву: Јерину Ракићеву, учитељицу из Ракинца.
5. у Божевцу: Велимира Димитријевића, учитеља из Чешљеве Баре.
6. у Стамници: Даринку Васиљевићку, учитељицу из Стојника.
7. у Дубокој: Вукосаву Милојковићеву, учитељицу из Клења.

XIII

у рудничком округу:

А. по молби

1. у Бољковцима: Душана Р. Михаиловића, учитеља из Барича.
2. у Заграђу: Милутина Марића, учитеља и Наталију Марићку, учитељицу из Бољковаца.

3. у *Браћевишници* (доња школа): Наталију Милетићеву, учитељицу из Заграђа.
4. у *Лаћевцима*: Даницу Душановићеву, учитељицу из Мирјева (пожаревачког).
5. у *Белом Пољу*: Богдана Ерића, учитеља из Ђелија (нишких).
6. у *Рошцима*: Милисаву Никитовића, учитеља из Влаола.
7. у *Прањанима*: Радомира Перуничича, учитеља из Међуреча.

Б. по службеној потреби:

1. у *Прислоници*: Љубишу Пурића, учитеља из Миоковца.
2. у *Тречи*: Милицу Јовановићеву, учитељицу из Борча.
3. у *Бољковцима*: Магдалену Михаиловићку, учитељицу из Трстеника.

XIV

у смедеревском округу:

А. по молби:

1. у *Кусатку*: Зорку Ђерамилац, учитељицу из Кусатка.
2. у *Придворици*: Живана Деспотовића, учитеља из Засавице.
3. у *Ратарима*: Владимира Милутиновића, учитеља и Христину Милутиновићку, учитељицу из Лужница.
4. у *Селевцу*: Андријану Обрадовићку, учитељицу из Осипаонице.
5. у *Сараорцима*: Катарину Милосављевићку, учитељицу из Врчина.
6. у *Вучаку*: Михаила Цветковића, учитеља из Ритопека.
7. у *Лугавчини*: Николу Микића, учитеља из Пољане.
8. у *Великој Плани*: Роксанду Кречковићку, учитељицу из Блаца.
9. у *Лозовику*: Живојина Младеновића, учитеља из Лозовика.
10. у *Азањи*: Илију Илића, учитеља из Каменице и Јелену Илићку, учитељицу из Породина.
11. у *Мраморцу*: Стану Стојановићеву, учитељицу из Рашанца.

Б. по службеној потреби:

1. у *Крњеву*: Персиду Станојевићку, учитељицу из Чукарице.

XV

у тимочком округу:

А. по молби:

1. у *Валакову*: Манојла Ђорђевића, учитеља из Злота.
2. у *Бучју* (заглавском): Милорада Марковића, учитеља из В. Крчмира.
3. у *Књажевцу*: Јелицу Ст. Јанковићеву, учитељицу из Пожаревца.
4. у *Брестовцу*: Анђелка Јанковића, учитеља и Василију Јанковићку, учитељицу из Плавне, и Ђорђа Живковића, учитеља из Николинаца.

5. у Краљевом Селу: Светозара Павловића, учитеља из Трнавца (Тимочког).

6. у Великом Извору: Владимира Николића, учитеља и Даринку Николићку, учитељицу из В. Извора.

7. у Рготици: Загорку Стаменковићеву, учитељицу из Оштреља и Десанку Анђелковићеву, учитељицу из Кривеља.

8. у Трнавцу (зајечарском): Борислава Поповића, учитеља и Јелену Б. Поповићку, учитељицу из Подгорца.

9. у Оснићу: Милутина Ст. Савовића, учитеља из Калне.

Б. по службеној потреби:

1. у Бачевици: Милана А. Поповића, учитеља из Злота.

2. у Јабланици: Светолика Антонијевића, учитеља из Лубнице.

3. у Оснићу: Драгу Грујићку, учитељицу из Рујишта и Драгињу Митровићеву, учитељицу из Каоника.

4. у Доњој Каменици: Јелисавету Живковићеву, учитељицу из Лубнице.

5. у Брестовцу: Даницу А. Марковићеву, учитељицу из Бора.

6. у Метовници: Живојина Ђорђевића, учитеља и Драгињу Ђорђевићку, учитељицу из Врмце.

7. у Мариновцу: Александру Анђелковићеву, учитељицу из Кривеља.

8. у Доњој Белој Реци: Кристину Симићеву, учитељицу из Лубнице.

XVI

у топличком округу:

А. по молби:

1. у Прокуљу: Савку Стојићевићеву, учитељицу из Шапца.

2. у Доњем Црнагову: Станоја Секулића, учитеља из Грабовнице.

3. у Барбаговцу: Наталију Аксентијевићеву, учитељицу из Бруса.

4. у Драгуши: Божицара А. Поповића, учитеља из Драгуше.

Б. по службеној потреби:

1. у Пуковцу: Радована Кондића, учитеља из В. Плана.

2. у Блажеву: Даницу Ђорђевићку, учитељицу из Медвеђе.

3. у Рачи: Светомира Станковића, учитеља из Глободера.

4. у Блацу: Наталију В. Петровићку, учитељицу из Сукова.

XVII

у ужичком округу:

А. по молби:

1. у Мачкагу: Милована Кокића, учитеља из Негбине и Милицу Кутлешеву, учитељицу из Пилице.

Б. по службеној потреби:

1. у Ариљу: Милеву Окановићеву, учитељицу из Б. Баште.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

XVIII.

у чачанском округу :

А. по молби :

1. у *Мироталцима*: Живојина Алексића, учитеља и Даницу Алексићку, учитељицу из Брекова
2. у *Краљеви*: Светолика Нешића, учитеља из Крајева.
3. у *Ивањици*: Лепосаву Кушићку, учитељицу из Атенице.

Б. по службеној потреби :

1. у *Атеници*: Даринку Марковићеву, учитељицу из Ужица.
2. у *Горачићу*: Милеву Виторовићку, учитељицу из Миравевца.

НАУКА И НАСТАВА

СРЕДЊЕ СРПСКЕ ШКОЛЕ У СКОПЉУ *

Од средњих школа у Скопљу, Срби имају: нижу гимназију са четири разреда и троразредну Мушку Учитељску Школу; Девојачку школу с три разреда и троразредну Женску Учитељску Школу.

Све ове школе походе српска деца, махом из Косовског вилајета. И мушка и женска школа уређене су интернатски. Гимназија и Мушка Учитељска Школа имају пространу, лону зграду, подигнуту о народном трошку. Женске школе су у приватним кућама, неугледним и неугодним.

Податке о ученицима и ученицама изложићемо, ради лакшег прегледа, у таблицама.

	Гимназија				М. у. ш.				Дев. ш.			Ж. у. ш.			Свега				
	I р.	II р.	III р.	IV р.	Свега	I р.	II р.	III р.	Свега	I р.	II р.	III р.	Свега						
Уписало се у почет. школ. год.	60	40	57	33	190	14	11	10	35	23	11	16	50	18	13	11	42	317	
Напустили школу из разн. узрока	6	1	12	6	25	1	—	—	1	5	3	5	13	—	1	—	1	40	
Било на крају школске године	54	39	45	27	165	13	11	10	34	18	8	11	37	18	12	11	41	277	
Прешли у старији разред	38	22	31	24	115	13	11	10	34	13	7	11	31	10	8	11	29	209	
Понављају разред	5	5	3	1	14	—	—	—	—	2	—	—	—	2	3	—	—	3	19
Полажу разредне испите	11	12	11	2	36	—	—	—	—	3	1	—	4	5	4	—	9	49	

* Скопље је данас центар националног и културног рада нашег на југу. На прузи Србија—Соџун, Скопље је важна станица на светском путу. Од Скопља се одваја железнички крак за Косово, којим је везано с Приштином и Митровицом. За све градове на Косову Скопље је важан трг. Скопље је познато из прошлости, али чини се, да ће у будућности бити важније него што је било у прошлости.

Од границе Краљевине Србије железницом путује се до Скопља свега три часа; до Солуна — 8 часова. Од Београда до Скопља путује се на железници колико од Београда до Беча, на опет је сразмерно врло мали број путника који долазе из Србије у Скопље!

По успењу било је на крају школске године:

	Гимназија					М. у. ш.			Дев. ш.			Ж. у. ш.			Свега			
	I п.	II п.	III п.	IV п.	Свега	I п.	II п.	III п.	Свега	I п.	II п.	III п.	Свега	I п.		II п.	III п.	Свега
Одличних	8	3	6	3	20	2	—	5	7	3	3	3	9	1	4	3	8	44
Врло добрих	18	16	15	9	58	6	8	5	19	9	3	3	15	6	3	5	14	106
Добрих	12	3	10	12	37	5	3	—	8	1	1	5	7	3	1	3	7	59

И у мушкој и у женској школи има ученика (ученица) интерних и екстерних. Интерни ученици деле се на благодејанце и на оне који плаћају школарину. Неки плаћају школарину целу (10 турских лира на годину, а из Србије и из Црне Горе по 15 наполеондора); неки плаћају половину школарине.

Екстерних ученика (ученица) има од две врсте: неки добивају бесплатно: одело, обућу, књиге, школски материјал — то су екстерни благодејанци; други се издржавају о свом трошку. Сви екстерни ученици (ученице) без разлике добивају ручак у пансионату.

При упису у школу било је:

	Гимназија					М. у. ш.			Дев. ш.			Ж. у. ш.			Свега			
	I п.	II п.	III п.	IV п.	Свега	I п.	II п.	III п.	Свега	I п.	II п.	III п.	Свега	I п.		II п.	III п.	Свега
Интерних благодејанаца	25	22	27	17	91	12	11	8	31	14	8	8	30	15	10	9	34	186
Екстерних благодејанаца	2	1	2	1	6	2	—	1	3	4	—	4	2	—	—	—	2	15
Плаћу школарину	17	13	17	10	7	—	—	1	1	2	1	2	5	1	2	1	4	67
Екстерних	16	4	11	5	36	—	—	—	—	3	2	6	11	—	1	1	2	49

По месту рођења од уписаних ученика било је:

	Гимназија					М. у. ш.			Дев. ш.			Ж. у. ш.			Свега			
	I п.	II п.	III п.	IV п.	Свега	I п.	II п.	III п.	Свега	I п.	II п.	III п.	Свега	I п.		II п.	III п.	Свега
Из Козовског вилајета	53	32	48	23	159	7	5	7	19	21	8	13	42	10	7	6	23	243
Из Витољског вилајета	2	2	—	1	5	4	4	2	10	1	—	1	2	2	4	2	8	25
Из Солунског вилајета	—	—	—	1	1	—	1	1	2	—	—	—	—	—	—	—	—	11
Из Србије	—	2	1	—	3	—	—	—	—	1	1	1	3	—	1	1	2	8
Из Црне Горе	4	3	8	4	19	2	—	—	2	—	1	—	1	—	—	—	—	22
Из Босне	—	—	—	1	1	—	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	2
Из Бугарске	1	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
Из Цариграда	—	1	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	2
Из Скадарског вилајета	—	—	—	—	—	1	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	1
Из Далмације	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	1	—	—	—	—	—	1
Из Аустрије	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	1	—	1

По народности сви су ученици и све ученице Срби, вере православно, осим једнога ученика I разр. гимназије, који је Јеврејин, вере Мојсијеве.

И С П И Т И

I. Нижи течајни испит

А, у Гимназији (IV разр.)

Полагало испит 24 ученика.

Положили испит 20 ученика.

Понављају испит из појединих предмета 4 ученика.

Б, у Девојачкој Школи (III разр.)

Полагало испит 11 ученица.

Положиле испит 9 ученица.

Понављају испит из појединих предмета 2 ученице.

II. Испит зрелости.

А, у Мушкој Учитељској Школи

Полагало испит 9 ученика. Положили су сви, и то: 4 ученика с одличним успехом, 4 с врло добрим, а 1 ученик с добрим успехом.

Б, у Женској Учитељској Школи

Полагало испит 10 ученица.

Положило испит 8 ученица.

Понављају испит из појединих предмета 2 ученице.

По успеху било је одличних 2 ученице, врло добрих 3 ученице и добрих 3 ученице.

Наставници

У Девојачкој Школи радиле су четири наставнице: три класне, а једна је предавала лепо писање и женски ручни рад. У Гимназији, у Мушкој Учитељској Школи, а тако исто и у Женској Учитељској Школи, радили су сами наставници; неки су радили у две, а неки и у све три школе.

Наставника је било 18 и 3 хонорарна; наставница 4; васпитачица 1; управница женског пансионата 1 — свега 27 лица.

Већина је наставника с факултетском спремом; има их неколико без потпуних квалификација за наставнике средњих школа. С положеним професорским испитом има 4 наставника. Осморица наставника добили су факултетско образовање у Београду; двојица у Јени; један у Немачкој и Швајцарској. Један је наставник свршио Духовну Академију у Русији, а један Богословију у Призрену. Остали наставници школовани су на разним вишим школама у Европи, сем двојице (хонорарних), који су се школовали само у Турској.

По народности има 19 наставника Срба, 1 је природени Србин, а 1 Турчин.

По месту рођења, четворица су из Србије, један из Црне Горе, један из Војводине, двојица из Далмације, један из Херцеговине, један из Чешке, а сви остали из Турске.

Распоред предмета на наставнике био је за 1906/7. школ. годину овакав:

Д. Лазаревић, директор, предавао је: хигијену у III р. Мушке Учитељ. Школе и у III р. Жен. Учитељ. Школе — са 4 ч. нед.

Миливоје Добросављевић: математику у I — III р. гимн., физику у I р. Жен. Учит. Школе, хемијску технологију у II р. Жен. Учитељ. Школе — са 17 час. недељно;

Петар Косовић: историју у II и III р. Мушке Учитељ. Школе и у II и III р. Жен. Учитељ. Школе, српски језик у I разр. Мушке и Жен. Учитељ. Школе — са 18 час. недељно;

Сава Јакић: јестаственицу у I и III р. Мушке и у I и III р. Жен. Учитељ. Школе, јестаственицу у I и II р. гимн., франц. језик у I р. Жен. Учитељ. Школе — 17 час. недељно;

Петар Стаменковић: математику у I — III р. Мушке и у I — III р. Женске Учитељ. Школе — са 17 час. недељно;

Др. Милош Перовић: српски језик у II и III р. Мушке и у II и III р. Женске Учитељ. Школе, педагогику у I р. Муш. Учит. Школе — са 15 час. недељно;

Риста Огњановић: франц. језик у II, III и IV р. гимн., у II и III р. Жен. Учитељ. Школе — са 18 час. недељно;

Александар Марић: педагогику у I, II и III р. Жен. Учитељ. Школе. — са 18 час. недељно;

Александар Прљинчевић: географију у I — IV р. гимн., у I р. Мушке и у I р. Жен. Учитељ. Школе — са 17 часова недељно;

Петар Иванишевић, васпитач: педагогику у II и III р. Мушке Учитељ. Школе — са 15 час. недељно;

Јован Алексић, васпитач и пословођ: српски језик у II, III и IV разр. гимн. — са 12 час. недељно;

Коста Костић, васпитач: историју у III и IV р. гимназ., у I разр. Мушке и у I р. Жен. Учитељ. Школе — са 12 час. недељно;

Јордан Петровић: физику у III р. гимн. и у I р. Мушке Учит. Школе, хемију у IV р. гимн., хемијску технологију у II р. Мушке Учит. Школе и српски језик у I р. гимн. — са 17 час. недељно;

Тома Бурковић: науку хришћанску у IV р. гимн., у I — III р. Жен. Учитељ. Школе. — са 17 час. недељно;

Јован Жарковић, економ: француски језик у I р. гимн., у I — III разр. Мушке Учитељ. Школе — са 12 час. недељно;

Свештеник Атанасије Петровић (хопорарни): науку хришћанску у I — III р. гимн. и црквено певање у I — III р. Мушке Учитељске Школе (заједно) — са 9 часова недељно;

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

www.ub.edu

Анастас Боцарић: цртање у I — IV р. гимн., у I — III Мушке Уч. Школе и лепо писање у I — II р. гимн. — с 18 час. недељно;
 Јован Мормановић: нотно певање у I — IV р. гимназије, у I — III р. Мушке Учитељ. Школе; свирање у н. гимназ. и у Муш. Учитељ. Школи — са 19 час. недељно;

Сади Јусуф (хонорарни): турски језик у I — III р. гимн. — са 12 час. недељно;

Периша Лакићевић (хонорарни): турски језик у IV р. гимн. и у I — III р. Мушке Учитељ. Школе — са 13 час. недељно;

Г. Илија Вучетић био је целе школске године без часова; водио је надзор над Девојачком и Жен. Учит. Школом.

Г-ђа Милица Косовићка, г-ђа Јелисавета Перовићка-Поморишчева и г-ђа Катарина Константиновићева предавале су у Девојачкој Школи; Г-ђа Савка Марићка предавала је лепо писање у I — II р. Девојачке Школе и женски ручни рад у Жен. Учитељ. Школи;

Г-ђа Косара Блашковићева, васпитачица, предавала је женски ручни рад у Девојачкој Школи;

Г-ђа Љубица Рајићева водила је економију у пансионату Девојачке и Женске Учитељ. Школе;

Није било наставника: за певање, свирање и цртање, у Девојачкој и у Женској Учитељској Школи; за гимнастику у гимназији и у Мушкој Учитељској Школи; за пољску привреду у Мушкој Учитељској Школи.

Наставни план

	Гимназија				Мушка уч. школа				Девојач. школа				Женска уч. шк.				Света	
	I р.	II р.	III р.	IV р.	Света	I р.	II р.	III р.	Света	I р.	II р.	III р.	Света	I р.	II р.	III р.		Света
Наука Хришћанска	2	2	2	3	9	2	2	3	7	2	2	2	6	2	2	3	7	29
Срп. језик	6	4	4	4	18	3	3	3	9	4	4	4	12	3	3	3	9	48
Турски језик	4	4	4	4	16	3	3	3	9	—	—	—	—	—	—	—	—	25
Француски језик	3	4	4	4	15	3	3	3	9	2	2	3	7	3	3	3	9	40
Географија	3	3	2	3	11	3	—	—	3	2	2	3	7	—	—	—	—	34
Историја	—	—	3	3	6	3	3	3	9	—	—	—	—	3	3	3	9	24
Јестественца	2	2	—	—	4	3	—	—	3	2	—	—	2	3	—	—	3	12
Минералогија с Геологијом	—	—	—	—	—	—	2	—	2	—	—	—	—	—	—	2	2	4
Физика	—	—	3	—	3	3	—	—	3	—	2	—	2	3	—	—	3	11
Хемија	—	—	—	3	3	—	—	—	—	—	2	2	—	—	—	—	—	5
Хемијска технологија	—	—	—	—	—	2	—	—	2	—	—	—	—	—	2	—	—	4
Математика	4	4	4	5	17	2	2	2	6	3	3	3	9	2	2	2	6	38
Педагогика	—	—	—	—	—	3	9	6	18	—	—	—	—	3	9	6	18	36
Хигијена	—	—	—	—	—	—	2	2	2	—	—	—	—	—	—	2	2	4
Црквено певање	—	—	—	—	—	3	3	3	9	—	—	—	—	—	—	—	—	9
Нотно певање	2	2	2	2	8	2	2	2	6	—	—	—	—	2	2	2	6	20
Лепо писање	2	2	—	—	4	—	—	—	—	2	2	—	4	—	—	—	—	8
Цртање	2	2	2	2	8	2	2	2	6	2	2	2	6	2	2	2	6	26
Свирање	1	1	2	2	6	2	2	2	6	—	—	—	—	—	—	—	—	12
Женски ручни рад	—	—	—	—	—	—	—	—	—	10	10	10	30	3	3	3	9	39
	31	30	32	35	128	37	36	36	109	29	29	29	87	32	31	31	94	418

Екскурзије

www.unilib.rs
 УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА
 Наставници јестаственице изводили су ученике у екскурзије у околину Скопља. Локалне прилике не допуштају удаљавање од вароши. Приређене су две веће екскурзије за време овогодишњег школског одмора: једна за ученице које су свршиле Учитељску Школу; друга за ученике који су ове године свршили Учитељску Школу. Обе су групе прошле кроз Србију.

ЗАНАТСКЕ ШКОЛЕ У ШВАЈЦАРСКОЈ

Познато је да су настава и народно образовање на великом ступњу у Швајцарској и да по томе она долази у ред првих држава. Појединци, општине, кантони и сама држава надмећу се ко ће више дати за народно просвећивање и за потпомагање и подизање културних установа. Интересантно је поменути, да целокупни расходи на наставу износе 57 до 58 милиона франака годишње (кантони 24, општине 28, држава 5 милиона). Према томе на једног становника долази 15 динара.*

У Швајцарској има данас 200 професионалних школа са различитим уређењем и 7 техникума (у Женеви, Фрибургу, Локлу, Бијену, Бертуду, Винтертуру и Сен-Галу), не рачунајући ту многе трговачке, земљорадничке, музичке, телеграфске, железничке и друге стручне школе, које су намењене разним занимањима. Толики број занатских школа ништа не смета развитку фабричке индустрије, нити ова опет наноси штете занатима, који у ствари представљају малу индустрију.

Уређења свих професионалних школа у Швајцарској могу се у главном свести на 4 врсте: 1) техникум (виша занатска школа), 2) уметничка занатска школа, 3) занатска школа и 4) занатски курсеви. Циљ је свима овим школама да даду могућности да се поједини радници усаврше у свом послу. Оне их спремају за практичан и самосталан рад, изоштравају им чуло вида и вежбају руке, дају им више тачности у раду и бољу подобност суђења у свима стварима којима се радници баве. У тим се школама: даје у исто време потребна теориска и практична настава. Према томе, у свима тим школама постоје практичне радионице, управ, без њих се не могу ни замислити занатске школе.

Ја ћу описати овде професионалне школе у овим варошима у Швајцарској: у Женеви, Лозани, Фрибургу, Берну, Цириху и Базелу.

* У Немачкој 7 дин., у Франској 5 дин., у Аустрији 2 дин. у Италији 1 дин., у Србији 2-20 дин., у Русији 0,18 дин.

Женева

Женева има ове професионалне школе: 1) техникум, 2) академија професионална, 3) професионална школа, 4) занатска школа, 5) школа индустријских вештина. Сем тога постоји и чувена школа за израду сатова (*école d'horlogerie*), али како је то виша индустријска школа, она не долази у наш задатак. Све ове школе стоје под департаманом за просвету, а издржава их кантон или општина женевска.

1. Техникум

Циљ је Техникума: да спреми надзорнике (контрметре), предузимаче, шефове радионица, кондуктере и инспекторе радова и путова, геометре итд. Техникум стоји на средини између школа за шегрте (занатских школа, механичких школа), које спремају стручне раднике који знају темељно свој занат, и Виших Школа (Политехнике), које спремају архитекте и инжињере са потпуном научном спремом. Између ове две категорије: *радника* и *архитеката* или *инжињера* долазе *предузимачи* и *техничари*, чија је спрема таква, да они могу лако схватити пројекте инжињера или планове архитеката и паметно изводити њихова извршења.

Настава има потпуно експериментални и практични карактер. Сем теориских предмета и вежбања, програм Техникума обухвата још радове у атељеима или радионицама. Скоро половина времена учења посвећена је цртању и радовима у лабораторијама и атељеима.

Техникум има две секције: а) конструкције и грађанског инжињерства и б) механичка и електротехничка. Учење у обе секције траје по шест семестара. Школовање је бесплатно за редовне ученике родом из Швајцарске; странци плаћају 75 фр. на семестар. Број недељних часова креће се од 35 до 40.

Техникум је управо наставак професионалне школе, о којој ћемо ниже говорити, и прима ученике који су напунили 15 год. а свршили су професионалну школу или њој сличну школу.

Над школом, поред сталног управника, води надзор и нарочита комисија, коју састављају: 2 професора универзитета, 1 народни посланик, 2 предузимача, 1 инжињер, 1 грађевинар, 1 директор електричног друштва и секретар швајцарског радничког савеза. Наставници су инжињери, архитекте, доктори философије.

2. Професионална школа (*école professionnelle*)

Ова се школа разликује од занатске школе. Она нема за задатак да научи неком одређеном занату дечаке, који су свршили основну школу. Њен је циљ да ученицима да скуп знања, која ће их учинити свесним њихове подобности и олакшати им да изаберу какво занимање

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

индустриско, трговачко или уметничко. Они се, дакле, нису одали још никаквом занату, као што је то случај са ученицима, који походе занатску школу.

Настава је у овој школи више практична. Теорија се, што је могуће више, избегава, а пази се да се памћење не претоварује. Ученици се упућују да раде сами, да би доцније могли допунити своје знање, походећи факултативне вечерње курсеве као допуну професионалне школе и шегртства.

Учење траје две године. У школу може ступити дете које је навршило 13 година а свршио је VII разред колежа (III разред гимназије) или VI годину основне школе. Кад сврше другу годину ове школе добивају ученици уверење, с којим могу ступити у Техникум, механичку школу, часовничарску школу, школу индустријских вештина, школу лепих вештина, трговачку школу итд.

У овој се школи уче ови предмети: француски језик, немачки језик, трговачка географија, историја и грађанска знања, аритметика и алгебра, геометрија, механика, природне науке, физика, хемија, рачуноводство, цртање и моделисање, техничко цртање, ручни радови и гимнастика. Број недељних часова је у свакој години по 35.

Ова се школа налази у истој згради у којој и Техникум и стоји под истом управом. У њој је било прошле године 400 ученика. Она се издржава трошком кантона и општине, а у прошлој години био је њен буџет 79500 франака.

3. Занатска школа (école des métiers).

И ова школа, као и професионална и Техникум, стоји под истом управом (директор г. Еме Бувије). У истој згради она има своје ученице и радионице, снабдевене свима потребним справама и материјалом. О њој се стара, сем управника, и нарочита надзорна комисија, састављена од 3 народна посланика, 3 предузимача, 1 архитекте, 1 столара и 1 бравара.

Циљ је занатске школе: да за зидање зграда спреми раднике, који ће имати теориска и практична знања која су потребна да би могли радити своје занате под што бољим погодбама.

Она има 5 одељења: 1) за дрворесце и столаре, 2) за зидаре и каменоресце, 3) за лимаре, цинкаре и ливце, 4) за ебенисте (столаре финијег рада) и 5) за браваре.

Програм се састоји из 16 часова недељних теориске наставе и 38 до 42 часа рада у радионицама. Ова школа много личи по свом уређењу на занатску школу Дома сиротне деце. Она исто тако има и своју продавницу у самој згради, где се продају израђевине ученичке. Међу израђеним стварима има и таквих које стају преко 2000 динара.

Учеће у занатској школи траје три године колико и шегртство. У школу се примају деца од 14 година. Ова је школа бесплатна за Швајцарце; ученици са стране плаћају 50 франака годишње. На крају треће године ученици који положи с успехом испит, а одликују се владањем и марљивошћу, добивају диплому.

У занатској школи уче се ови предмети: француски језик и кореспонденција, слободоручно и техничко цртање, дескриптивна геометрија, аритметика и геометрија, стереотомији (наука о сечењу тврдог дрвета), технологија, орнаментско цртање, рачуноводство и предрачун, трговачка кореспонденција, конструкција за каменоресце, примењена дескриптивна геометрија, дескриптивна геометрија примењена на намештај, инсталација воде и осветљења, цртање конструкције меблова, предавање о стиловима, гимнастика, рад у атељеу.

У прошлој години било је у овој школи 100 ученика. Буџет је износио 44000 франака, од које је суме 14000 давала држава, а остало кантон.

4. Професионална академија (académie professionnelle)

а) Курсеви за мушкце

Ову установу издржава и њоме управља општина женевска. У ове курсеве примају се радници и шегрти преко 15 година. Часови се држе већином од 8 до 10 часова у вече.

Курсеви су подељени у две групе. Прва почиње од 1 октобра а свршава се 23 децембра; друга почиње 7 јануара, а завршава се у првој половини марта.

Школарина је 2 динара од часа и од групе.

Курсеви су ови:

- 1) курс за разне занате који су потребни за индустрију зидања,
- 2) специјални допунски курс за дрворесце и столаре,
- 3) курсе за лимаре, цинкаре итд.
- 4) „ за ебенисте,
- 5) „ стила и орнаментског цртања,
- 6) „ за тапетаре,
- 7) „ за бижутерију и златаре,
- 8) „ за израду ланаца,
- 9) „ теориски за израду накита и ланаца,
- 10) „ практични за обућаре,
- 11) „ практични за кројаче,
- 12) „ за књиговесце.

Курсеве берберске, које организује синдикат берберских радника, потпомаже такође општина женевска.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

В
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

www.unilib.rs

б) Курсеви за женске

WWW.UNILIB.RS

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

Курсева за женске има две врсте. Једни се држе у вече од 8 до 9 и по часова и намењени су младим кројачицама, шваљама, радницама у трговини итд. Њихов је циљ да допуне шегртство, те је и настава удешена за свако занимање. Други се држе дању и намењени су лицима која немају сталног занимања, поглавито за потребу породица. У овим курсевима школска година траје шест месеца.

Постоји још један специјални курс кројења за шегрте кројачке,

Њему је задатак да теориским лекцијама допуни практичан рад шегртски у атељеу. Овај је курс бесплатан и траје целе године. Часови се држе једанпут недељно од 8—10 сахата пре подне.

Школарина је по 2 дин. за вечерње курсеве, по 5 за дневне курсеве и 15 дин. за практичне курсеве кројења и прављења женског одећа.

На дневне курсеве примају се девојчице од 14 година, а у вечерњим курсевима морају имати преко 16 година.

Курсеви су ови:

- 1) курс кројења и прављења женског одећа (за кројачке шегрте кројачице, домаћице и лица разног занимања),
- 2) практичан курс кројења и прављења женског одећа,
- 3) курс кројења и прављења дечјег одећа,
- 4) " " " " рубља,
- 5) " шивења на машини,
- 6) " криљења,
- 7) " рачуноводства и калиграфије,
- 8) " цртања везова,
- 9) " веза,
- 10) " за модскиње,
- 11) " пеглања и чишћења мрља од масти.

5. Школа индустријских вештина (école des arts industriels)

У ову школу примају се као редовни ученици они дечади који имају пуних 14 година и који су две године учили професионалну школу у Женеви.

Циљ је ове школе да се ученици упуте у овим вештинама: 1) декоративној скулптури зграда, 2) ливењу и премазивању гипсом, 3) скулптури на камену и мрамору, 4) скулптури на дрвету, 5) вештачком златарству, 6) раду на бронзи, 7) изради вештачкој кованог гвожђа, 8) декоративном сликарству и вештини прављења земљаних судова (керамика), 9) сликарству на глеђи.

Школу издржава кантон. Учење траје годину дана. Настава је бесплатна. Ученика има редовних и екстерних. Школом управља нарочита надзорна комисија.

Лозана

Занатске школе у Лозани стоје под департаманом за индустрију и трговину. Надзор над тим школама води комисија шегртства, у коју улази: шеф департамана за земљорадњу, индустрију и трговину, шеф одељења за шегртство, и пет чланова које бира кантонска влада (Conseil d'Etat).

Сталних занатских школа нема као у Женеви, већ постоје повремене професионални курсеви, од којих једни стоје под управом Индустриског и Трговачког Друштва, а друге дају раднички синдикати.

1. Повремени професионални курсеви

Постоје двојаки курсеви: за мушке и женске

а) Курсеви за мушке

Ове курсеве даје Индустриско и Трговачко Друштво у Лозани (директор М. А. Граншан, професор нормалне школе). Они су јавни и бесплатни и обавезни за шегрте ручних заната. По чл. 18. закона о шегртству, „шегрти су дужни ићи на професионалне курсеве, који се држе у локалима у њиховој близини и који су у непосредној вези са њиховим занимањем“.

Програм наставе обухвата минимум теориских знања, које мора имати један радник, а на име:

- 1) познавање општих принципа цртања,
- 2) „ цртања које је у вези с његовим занимањем,
- 3) „ односа између цртања и извршеног рада,
- 4) „ материјала и мерења, и
- 5) ако је могућно, познавање историје и стилова његова заната.

Учење траје две или три године колико траје и шегртство. Курсеви трају од 3. октобра до 9. априла и држе се већином у вече од 8—10 часова, сем суботе. Школарина је 3 фр., и плаћа се због употребе материјала за рад. Ученици се обавезују да долазе на курсеве без прекида и за све време зиме; да долазе у одређено време и да се владају пристојно.

У првој години учи се:

- 1) основно индустриско цртање (практично и теориско),
- 2) слободоручно цртање,
- 3) типографија,
- 4) француски језик,
- 5) индустриско рачуноводство.

У другој и трећој години походе се ови курсеви:

- 1) курс цртања за механичаре и електротехничаре,
- 2) курсеви цртања за зидаре, каменоресце итд.

- 3) курс орнаментског цртања,
- 4) „ моделисања,
- 5) „ основне механике,
- 6) „ електротехнике,
- 6) практични радови за вајаре и сликаре,
- 8) курс мерења,
- 9) „ типографије и француског језика за типографе,
- 10) „ архитектуре,
- 11) „ грађанских знања (из социологије, географије и историје),
- 12) „ историје архитектуре и намештаја у старом и средњем веку.

б) Курсеви за женске

Ови су курсеви обавезни за шегрте кројачке мушког и женског одеда, за шегрте шваље, модискиње, пеглачице. Циљ им је да допуне професионално образовање шегрта, како би се спремили да што боље привређују за свој живот.

Настава траје две године. Постоје нарочите погодбе за примање у ове курсеве; између осталог, да женскиње које их походи мора имати најмање 20 година.

Ови курсеви обухватају:

- 1) курс кројења и прављења женског одеда. Овај је курс обавезан за шегрте кројачице, а посеђују га и ученици аматери (жене и девојке које желе да се усаврше у шивењу обичног одеда),
- 2) курс кројења дечјег одеда (обавезан за шегрте),
- 3) „ шивења рубља (обавезан за шегрте шваље),
- 4) „ крпљења (за домаћице),
- 5) „ пеглања (обавезан за шегрте),
- 6) „ за модискиње,
- 7) „ општих знања из аритметике, рачуноводства, геометрије, трговачке кореспонденције,
- 8) курс кувања,
- 9) курс белог веза.

Ови курсеви трају шест месеца од октобра до априла. Школарина је 3 фр., а сем тога за аматере још 2 фр. од курса. Њих издржава кантон, а добивају помоћи и од државе и од општине.

Сем ових курсева депарتمان (министарство) приређује сваке зиме, у разним местима кантона, конференције о кројењу и прављењу рубља и женског одеда, као и о циљу и користи професионалних курсева.

Законом о шегртству одређено је, да трајање радног дана једног шегрта не може прећи 10 сахата, рачунајући ту и време за наставу религијску, основну, допунску и професионалну. Исто тако законом је

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.BE

одређено, да мајстори морају дати шегртима потребно време да би долазили на ове курсеве.

Депарتمان за индустрију и трговину обраћа велику пажњу у опште свим овим курсевима и у њему постоји нарочито одељење за шегртство (service d'apprentissage). Да би ови курсеве давали што боље резултате, депарتمان је издао велики број расписа и наредба, који се тичу похођења курсева, кажњавања ученика за изостанке, комисије шегртства итд.

Нарочито је важна наредба која говори о броју и времену држања часова. Ту се каже: 1) Број недељних часова једнога обавезнога курса одређен је до 4; 2) Шегрти нису ни у ком случају обавезни да походе курсеве после 8 часова у вече, јер је незгодно, нарочито за младе девојке, да иду ноћу по улицама. За тим се у тој наредби наставља: „У осталом желети је, да се курсеве за шегрте мушке и женске дају *дану*. Младићи или девојке, који морају радити у атељеу по 10 или 11 часова, не могу успешно пратити вечерња предавања, на која долазе уморни а каткад, шта више, немајући времена да вечерају.“

2. Синдикатски курсеве

Ове курсеве дају синдикати појединих заната у вече од 7 до 9 или од 8 до 10 сахата. То су радионице које се налазе на разним местима вароши, а у које долазе шегрти да се, под управом вештијих мајстора, усавршавају у своје занату. Рад је, дакле, само практичан.

У Лозани постоје ови вечерњи курсеве: за књиговесце, браваре, столаре, зидаре, лимаре, бербере, коваче, поткиваче, дунђере, тапетаре, кројаче, посластичаре и баштоване.

За сваки курс плаћају шегрти по 3 фр., који се враћају на крају курса. За сваки неоправдани изостанак одбија се од те уписнине 20 сантима.

Сви ови курсеве добивају помоћ од општине лозанске, а она износи од 100 до 600 дип. годишње. Опасио сам, да ови курсеве не дају жељене резултате: нити имају добрих радионица, нити се довољно походе.

Фрибург

У Фрибургу има само једна професионална школа и то је:

Техникум или школа вештина и заната

Циљ је све школе: а) да помоћу научне и вештачке наставе и практичних вежбања спрема техничаре средњег степена, који имају знања и вештине што су потребне за њихова занимања; б) да ствара раднике и способне практичаре, спремајући их за поједине занате.

Техникум се дели на две секције. Прва секција има: 1) школу електро-механичку; 2) школу грађевинарску; 3) школу геометарску и 4) нормалну школу за учитеље цртања. Друга секција има: 1) школу—атеље за механичаре; 2) школу—атеље за каменоресце и зидаре; 3) школу—атеље за столаре и ебенисте; 4) школу—атеље за скулпторе; 5) школу—атеље за сликаре—декоратере и 6) школу—атеље за вез.

Школа електро-механичка спрема техничаре у атељеима (Betriebs-techniker), у биронима, за електромеханичку индустрију. Она даје шефове монтере, шефове фабрика, шефове експлоатације електричних и хидрауличних фабрика, шефове атељеа за све индустрије што зависе од механике и електрицитета. Учење траје седам семестара.

Школа конструкција (грађевинарска) спрема предузимаче, шефове радионица за путеве и железнице, инсталаторе и кондукторе за хидрауличне радове, цртаче, надзорнике конструкција итд. Учење траје седам семестара, од којих се један — шести — проводи у радионицама.

Школа геометарска, као што име показује, спрема геометре за скицирање катастарних планова. У том циљу теориски курсеви иду паралелно са практичним радовима. Учење траје шест семестара.

Нормална школа за учитеље цртања спрема учитеље цртања за школе и професионалне курсеве. Учење траје седам семестара.

У школама—атељеима ученици имају 20 часова недељно теорије и раде 4 дана недељно у атељеима који зависе од школе. Ове се школе—атељеи разликују од приватних атељеа у томе, што оне, обрађујући подједнако практичну страну, дају могућности ученицима да стекну техничка знања која им допуштају да раде сами. Оне на тај начин стварају веште мајсторе у занатима, који потпуно познају технику.

Школска се година дели на два семестра: зимски од 1. октобра до краја марта и летњи од средине априла до краја јула. Да би могао ући у први семестар Техникума, кандидат треба да има најмање 15 година, да је довољно умно и телесно развијен, да је здрав и да има теориских знања која се траже за секцију у коју жели ући.

Школарина се плаћа различито према разним одељењима од 20 до 60 франака. Странци плаћају дупло. Техникум има огромну зграду са радионицама и учионицама. Има директора и велики број наставника. Школу издржава кантон и варош Фрибург. У прошлој години било је у њој око 200 ученика.

Берн

У Берну постоје *Угледне радионице града Берна* (Lehrwerkstätte der Stadt Bern).

Ове је радионице у прво доба подигла општина града Берна. Оне се и сад сматрају као општинека установа. Задатак им је: 1) да

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

www.ub.edu

млади људи у њима темељно изуче занат; 2) да младим занатлијама, који су занат на другом месту изучили, да прилике да се усаврше у занату теориски и практички; 3) да сузбија долазак радних снага са стране усавршавајући домаће раднике за способне раднике и дајући им више занатско образовање и 4) да у опште унапреди занатство, користећи се у свему најновијим проналасцима.

Овде постоје четири радионице: механичка, столарска, браварска и лимарска.

Учење траје за механичаре 4, а за остале 3 године. За оне који су занат изучили удешава се учење према подобности и спреми, али не може бити краће од једне године.

У *угледне радионице* примају се дечаки по навршеној петнаестој години. Осим тога треба да су свршили примерну (основну) школу и да су потпуно здрави.

У радионицама се ради дневно просечно $9\frac{1}{2}$ сахата. Одмора има свега три недеље у години, рачунајући ту Ускре и Божић.

Учење је бесплатно. Ученик мора сам да набави све школске потребе. Ученици добивају и награде за рад и то: механичари по 0,25 д. на дан у другој години рада; по 0,50 д. у трећој и по 0,75 д. у четвртој. Столари, бравари и лимари добивају по 0,25 д. на дан у другој половини прве године, по 0,50 д. у другој и по 0,75 д. у трећој години.

У школи се уче ови предмети: рачун, кореспонденција, планиметрија, алгебра, цртање, слободоручно цртање, технологија, стереометрија, механика, књиговодство, стручно цртање, пројекционо цртање, архитектонско цртање.

Између наставе у школи и ручнога рада овака је подела: наставе има недељно око 10 часова, а ручнога рада 46 сахата. Та се сразмера одржава скоро у свима одељењима и за све време учења.

Ове радионице издржавају: варош Берн, кантон Берн и република Швајцарска. Годишњи буџет за последње три године био је оволики:

1903 године	145 796,62 дин.
1904 "	147.669,63 "
1905 "	153.993,77 "

Од те је суме око половине добивено од дечјих израђевина, а другу половину, дакле око 70.000 дин., добивала је школа, као субвенцију за своје издржавање, од вароши и кантона Берна и од државе, Осим тога Берн (варош и кантон) и држава дају све што треба за проширење школе и за нов намештај и нове алате. Радионице имају укупно 105000 дин. годишње субвенције.

У 1905 години било је у радионицама: механичара 45 (у току године изашло 10), столара 40 (изашло 9), бравара 36 (изашло 9) лимара 16 (изашло 7).

У радионицама има 1 директор, 3 наставника, 4 техничка управника, 11 мајстора, 1 књиговођа и 3 млађа службеника.

Општина града Берна све могућно чини, да ову установу не само одржи но да је унапреди. Пре четири године отворено је механичко одељење, лањске године лимарско, а сад се директор школе (г. Халдиман) бави идејом да отвори грађевинарско одељење. За тај циљ тражиће нов кредит од 50.000 динара и он се нада, да ће му то места дати варош, кантон и република.

Цирих

Цирих има три врсте занатских школа: 1) уметничка занатска школа (Kunstgewerbeschule); 2) занатске школе (Gewerbeschulen које се зову и Handwerkerschulen) и 3) занатске продужне школе (Gewerbliche Fortbildungsschulen).

Све ове школе имају циљ: да даду прилике радницима и занатлијама оба пола да се усавршавају у занатима и припремају земљиште за напредну индустрију. Уметничкој занатској школи још је задатак и да спрема наставнике за слободоручно цртање и моделисање.

Поред занатске школе постоје и *угледне радионице* (Lehrwerkstätte). Осим ових школа постоји нарочита *дворана за цртање*. У њу могу долазити радници кад год хоће, те да цртају и да се у тој вештини усавршавају.

Учење траје у свима школама редовно по три године. После тог времена могу ученици и даље остати у школи ради усавршавања.

Свим овим школама управља нарочита надзорна комисија. Она вредно походи школе и пази на њихов рад. Да она не постоји само форме ради, види се из тога, што су чланови комисије у 1905 години обишли школе 667 пута!

Све ове школе походило је у 1905 години 2732 ученика.

1) Продужне занатске школе

Наставни план је овакав: немачки језик, француски језик, рачун и геометрија, књиговодство, писање, слободоручно цртање, линеарно и пројекционо цртање.

Настава обухвата недељно 17 до 20 часова.

2) Занатске или шегртске школе

У овим школама учи се: немачки језик, француски језик, културна историја, слободоручно цртање, перспективно цртање, линеарно и пројекционо цртање, моделисање, нацртна геометрија, писање, гео-

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

www.univ.rs

графија и историја Швајцарске, занатски рачун, занатско књиговодство, хемија, физика.

То су у главном предмете, али пошто се та школа дели на одељења по занатима, разуме се да свако одељење има и своје специјалне предмете.

Одељења има пет: 1) опште и припремно за уметничке занатске школе; 2) за фотографске шегрте; 3) за зидарске шегрте; 4) за механичаре и 5) за електротехничаре. Осим ових одељења подешавају се курсеви за столаре, браваре, зидаре, кројаче, обућаре ит.д. Има чак и одељење за куварице. Оне се ту уче и практички „да кувају здраву, просту и јевтину храну“.

У занатским школама раде 84 наставника, 24 наставнице и 3 помоћника — свега 111 наставника.

Занатске школе у Цириху издржава варош Цирих, кантон Цирих и република Швајцарска. У 1905. год. за њих је дала помоћи држава 87.350 дин., кантон Цирих 40.490 дин., варош Цирих и Винтертур 9.015,80 дин. — свега дакле 136.855,80 дин. Осим ове помоћи школа троши и све оно што деца зараде у радионицама.

3) Уметничка занатска школа

И у овој школи има сваки занат своје одељење, па према томе је и наставни план удешен.

Одељења има девет: 1) за декоративно сликарство, 2) за моделисање, 3) за каменоресце, 4) за дрворесце, 5) за вештачко цртање, 6) за учитеље цртања, 7) за керамичаре, 8) школа за текстилно цртање и 9) за столаре.

Настава обухвата 48 часова недељно. Само столари имају недељно 54 до 57 часова.

Уметничка занатска школа је мезимче циришкога кантона. Она је у неку руку и понос целе Швајцарске. Под новим директором (г. Жил де Претр) умножен је број наставника и отворена су нова одељења.

У 1905/6 школској години радило је у тој школи 12 наставника и 2 помоћника. Ученика је било 124, а радионица 9. Највише ученика било је у одељењу за текстилну индустрију (22), а најмање у књиговезници (1). Заступљен је 21 занат у овој школи.

У 1905. години само за наставна средства утрошено је 18.394,63 д.

У вези с овом школом је занатско-уметнички музеум (Kunstgewerbemuseum) и у њему читаоница и јавна сала за цртање. Све то стоји на расположењу мајсторима и занатлијама у опште. У години 1905. овим музеумом користило се 11.343 лица.

Базел

У Базелу постоји:

Општа занатска школа (Allgemeine Gewerbeschule).

Од свих вароши у Швајцарској Базел има, по свом уређењу, најоригиналнију занатску школу. Задатак је *опште занатске школе*: да да радницима за њихов позив потребно образовање, које они у радницима не могу постићи. Школа у исто време даје опште образовање и стручно у појединим занатима. Теориско и вештачко занатско образовање предају спремне занатлије. Поред тога има *уметничко одељење* (Kunstklassen) и за оне који нису занатлије. Ту се предаје цртање, сликање ит.д., како би ученици могли даљим радом проширити своју уметност.

Општа занатска школа дели се: на нижи курс за опште занатско образовање и на виши курс за стручно образовање. У виши курс долазе и Kunstklassen.

За нижи курс тражи се да је ученик напунио 14 година и да је свршио редовну основну школу. За виши курс тражи се да је ученик напунио 15 година и да је свршио нижи курс. Занатлије који немају ових погодаба, могу ипак слушати поједине предмете вештачких заната, ако су навршили 18 година, а имају способности за то. У почетку семестра плаћа се за сваки курс по 4 дин. јемчевине, која се враћа натраг ученику на крају семестра, ако је редовно походио предавања. Иначе у овој школи нема нарочитих одсека, нити је одређено колико времена траје учење. Сваки ученик учи колико година хоће, учи предмете које хоће и излази из школе кад хоће. У њу улазе и уписују се да слушају поједине предмете у исто време и шегрти и калфе и мајстори, за тим ученици гимназија, универзитета и друга лица.

У нижем курсу уче се осам предмета (писање и писмени састави, аритметика, рачун и задаци за пекаре, геометријско цртање, геометрија, округло писање (ронд), цртање по гипсаним прегледима и орнаменти на површини), а у вишем 45 предмета. У Kunstklassen су ови предмети: цртање по гипсаним прегледима, орнаментске форме, перспектива, скицирање по природи и пљоснатим орнаментима, цртање по живим моделима, сликање на порцулану, сликање масном бојом.

Часови се држе преко целог дана: у зимском семестру у јутру од 9 часова до 9 у вече, у летњем семестру у јутру од 7 до 9 у вече.

Школа има свога директора (Едуард Шпис, инжињер) и 56 наставника; међу њима има инжињера, професора, сликара, вајара. и занатлија за поједине занате. Поред тога постоји и нарочита комисија која се стара о овој школи. У њој има 9 чланова: председник

је професор (доктор медицине и философије), за тим по један инжењер, директор реалке, вештачки сликар, архитект, столар, вајар, зидар и сликар.

Ова школа има огромну зграду са великим бројем радионица и атељеа. Оне су снабдевене многобројним моделима, алатима, сликама, цртежима и т. д.

Поред ове редовне наставе, општа занатска школа даје сваког семестра *практичне занатске курсеве*. Постоје ови курсеви: један за браварске шегрте и други за вештачке браваре, за књиговесце (курс за шегрте и курс за помоћнике и мајсторе), за бербере, за типографе (курс за шегрте и курс за типографе), за кројачке помоћнике, за обућаре (курс за калфе и курс за мајсторе), за сатлере, за тапетаре и још други.

У 1905/6 години походило је општу занатску школу:

нижи курс (мушких)	173	летњег сем.,	248	зимског сем.
виши курс	763	"	1071	"
Kunstklassen (женск.)	155	"	152	"
Свега · ·	1091	"	1471	"
у практич. курсевима	197	"	346	"
Свега · ·	1198	"	1817	"

Ову школу издржава кантон и варош Базел, а држава јој даје годишњу помоћ од 53.060 дин. Цео буџет износи преко 200.000 дин.

Овако је у главном уређење професионалних школа и у другим варошима швајцарским. Свуда се обраћа велика пажња овим школама, те су занати веома развијени и занатска вештина знатно усавршена. На тај начин успели су Швајцарци да сирече увоз са стране многих артикала, јер све потребе подмирују својим израђевинама. Организација професионалних школа у Швајцарској, нарочито Техникума, привукла је младиће и из других земаља, па чак и из индустријске Енглеске. Разуме се да те школе много стају. Сваке године повећава се буџет на занатске школе, а трошкове око њих подносе и општине и кантони и Република.

Проф. Мил. А. Ђостић.

РАДОВИ ИЗ ЗООЛОШКОГ ИНСТИТУТА У УНИВЕРЗИТЕТУ

УРЕЂУЈЕ

Живојин Ђорђевић

професор Зоологије и Упоредне Анатомије

Прилог за познавање српске аранејске фауне

— Ј. Бресјанчева —

Србија и у опште Балканско Полуострво слабо су испитани у погледу на аранејску фауну. Од важнијих радова у којима је изнет већи број врста споменућемо:

Möllendorff: „Beiträge zur Fauna Bosniens“. 1873. год. Görlitz. У томе се раду налазе 56 врста од којих су неке нађене и у Србији. У Србији нисмо нашли ове врсте које Мелендорф спомиње за Босну: *Epeira sollers* Walck., *Epeira scolopetaria* Cl., *Zilla Kaiserlingii* Cluss., *Meta segmentata* Cl., *Linyphia montana* Cl., *Linyphia bucculenta* Cl., *Linyphia tenebricola* Cl., *Steatoda bipunctata* L., *Pachygnatha De Geerii* Lund., *Erigione* sp. (pull.), *Dictyna uncinata* Thor., *Aubiona germanica* Thor., *Drassus quadripunctatus* L.? (pull.), *Segestria senoculata* L., *Dysdera eurina* L. Koch., *Harpactes Hombergi* Scop., *Lycosa saccata* C. Koch., *Tarentula andrenivora* Walck, *Thomisus vatius* Cl., *Marpessa muscosa* Cl., *Attus falcatus* Cl. Још Мелендорф у овоме раду напомиње да аранејска босанска фауна стоји врло близо немачкој и да има само мало јужних врста али те јужне врсте не наводи.

Ant. Nosek: „Pavoukoviti členovi Černé Hory“, штампано у *Sitzungsberichte der königl. böhmischen Gesellschaft der Wissenschaften. Mathematisch-naturwissenschaftliche Classe*“. Праг. год. 1903. По њему су познате ове врсте:

- Philaeus bicolor* Walck.
- „ *chrysops* Poda.
- Dendryphantes nidicolens* Walck.
- Ergane iucunda* Lucas.
- „ *faleata* Cl.
- Ballus depressus* Walck.
- Coelotes inermis* L. K.
- Drassus montenegrinus* Kulcz.
- Lycosa (Trochosa) tericola* var. *pallida* var. *nova*.
- Stalita mrázekí* nov. spec.
- Meta segmentata* Cl.
- Aranea (epeira) spec. in determ. iuv (diadema L? aut circe sav.)*

Од ових врста које Nosek спомиње нађене су у Србији:

- Philaeus bicolor* Walck.
- Ergane faleata* Cl.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

Drassus montenegrinus Kulcz.

Lycosa terricola Thor.

Aranea (*Epeira*) *diadema* L

Према овако малом броју врста није могуће што опширније рећи о аранеама Црне Горе. Неке од аранеа које г. Nosek спомиње јесу честе и врло распрострањене по Србији.

Потпуности ради навешћемо и:

Dr. E. Corti: „Faune de la Roumanie“ штампано у „Bulletin de la société des sciences“ de Bucarest. 1905. год. Т. Corti спомиње 124 врсте које је прикупио Dr. M. Jaquet. Од тих су врста раније биле публиковане од г. Ravasi-а 60 врста. Већина српских врста не налазе се у овом списку Кортијевом.

Аранејска фауна осталих области Балканског Полуострва представљена је омањим радовима, растуреним по разним ентомолошким часописима, чији се наслови виде у одељку литературе који је састављен према датима које сам сакупила или сама или које сам добротом г. Јов. Жујовића, проф. Универз. добила од г. Хорвата, директора будим-лешт. музеума, којима на овом месту изричем своју срдачну захвалност. Један део тих радова нисам могла додати, те их и спомињем без даљег коментара.

Да би се имао упоредан преглед врста навешћемо уз наша налазишта и оне врсте које се налазе по Мелендорфу у Босни, по Нозеку у Црној Гори и по Корти-у у Румунији. Ознаке су према именима аутора. Тако „Möllendorf“ значиће врсте нађене у Босни, „Nosek“ врсте нађене у Црној Гори а „Corti“ врсте нађене у Румунији.

Најзад да напоменем да сам прибирање и проучавање српске аранејске фауне почела у години 1906-ој. При одређивању фауне прављени су дефинитивни микроскопски препарати од оних делова који су важни за одредбу, то су: очи и гениталије. Мањи број слика ових препарата унет је у табелу и то само од оних врста које су ређе. Све су слике прецртане уз припомоћ јасне коморе, а за тим су поступно смањене, прво при уношењу у заједничку таблу, а потом при фотографисању. Због тога и нисмо навели систем окулара и објектива уза сваку слику.

Ред: *Araneae*.

Под. Euetrioidae Thorell.

1. *Argiope Brünnichii* Scop. ♀ 9 мм. Ужице, јула; Дели Јован јуна. — Corti.
2. *Epeira adianta* Walck ♀ 7 мм. Ужице, јула.

www.unib.rs

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

3. „ *angulata* Clérk. ♀ 19 мм. Београд, јуна. Пожаревац, августа. — Corti.
4. „ *incospicua* Sim. ♀ 7 мм. Топчидер, маја.
5. „ *alsine* Walk. ♂ 9 мм. Топчидер, маја.
6. „ *cornuta* Cl. ♀ 9 мм. Топчидер, маја. Пожаревац августа.
7. „ *cucurbitina* C. L. K. ♀ 5 мм. Београд, јула. Љубичево, јуна. — Corti.
8. *Epeira diademata* Clerck. ♀ 14. мм. Београд, јуна, јула, августа, септембра. Пожаревац, августа. Вољуја, јуна, јула. — Möllendorff. Nosek. Corti.
9. *Epeira dromedaria* Walck. ♀ 6 мм. Београд, априла, маја. — Corti.
10. *Epeira patagiata* Clerck. ♀ 8 мм. (скупио г. М. Недељковић, проф.). — Corti.
11. *Epeira quadrata* Clerck. ♂ 6 мм. Кошутњак, јуна. Златибор, јула.
12. *Epeira umbratica* Clerck. ♀ 10 мм. Нересница, јуна. — Möllendorff.
13. *Epeira Schreibersii* Hahn. ♀ 16 мм. Београд, априла. — Möllendorff.
14. *Epeira Westringii* Thor ♀ 8 мм. Златибор, јула.
15. *Epeira Zimmermannii* Thor. ♀ 11 мм. Београд, маја.
16. *Singa nitidula* C. L. Koch. ♀ 6 мм. Голубац, септембра.
17. „ *Herii* Hahn ♂ 4½ мм. Београд, априла.
18. „ *hamata* C. L. Koch. ♀ 6 мм. Степојевац, јуна; Љубичево, јуна. — Corti.
19. *Mangora acaLypha* Walck. ♀ 5 мм. Београд, јула, Велико-Црљени, маја. — Corti.
20. *Cyclosa conica* Pallas ♀ 5 мм (скупио М. Недељковић, професор). — Corti.
21. *Zilla Thorelli* Auss. ♀ 9 мм. Београд: јуна, јула, августа, септембра. Пожаревац, августа.
22. *Zilla atrica* Cl. ♂ 5 мм. Топчидер, маја.
23. *Meta Merianae* Scop. ♀ 7½ мм. Вољуја, јуна.

Пор. Tetragnathoidae. Thorell.

24. *Tetragnatha extensa* Lin. ♂ 8 мм. Ботаничка Башта, маја; Београд, августа. — Corti.
25. *Tetragnatha pinicola* L. Koch. ♀ 7 мм. Топчидер јуна.
26. „ *montana* Sim. ♀ 9 мм. Ужице, јула.
27. „ *nigrita* Lendi ♀ 6 мм. (скупио г. М. Недељковић, професор).

Пор. *Theridioidae* Thorell.

WWW.UNILIB.RS

28. *Theridium tepidariorum* C. L. Koch. ♀ 6 мм. Топчидер, јула. Београд, јула. Пожаревац, августа. Вољуја, јула.
29. *Theridium pictum* Clerck. ♀ 3 мм. Београд, јуна.
30. " *varians* Hahn ♀ 3 мм. Топчидер, маја.
31. " *sisyphium* Cl. ♀ 5 мм. Топчидер, маја. Љубичево, јуна. — Corti.
32. *Theridium undulatum* Mge. ♀ 4 мм. Београд, јуна.
33. " *denticulatum* Walck. ♀ 4 мм. Топчидер, маја. — Corti.
34. *Theridium riparium* Bl. ♂ 3½ мм. Београд јула — Corti
35. " *pinastri* L. Koch. ♂ 3 мм. Пожаревац, августа.
36. " *impressum* L. Koch (скупио г. М. Недељковић, проф.) — Corti.
37. *Linyphia hortensis* Sund. ♀ 5½ мм. Топчидер, јуна.
38. " *triangularis* Cl. ♂ 5 мм. Београд, 17. јула. — Möllendorff. — Corti.
39. *Linyphia lineata* Sim. ♀ 7 мм. Рудник, јула.
40. *Phyllonethis lineata* Thorell ♀ 7 мм. Топчидер, јуна (на ружи); Љубичево, јуна.
41. *Stemonyphantes bacculentus* Cl. ♀ 4½ мм. Велико Црљени, априла. (само препарат).
42. *Teutana triangulosa* Walck. ♀ 6 мм. Београд: маја, јуна, јула, августа, септембра.
43. *Steatoda castanea* Cl. ♀ 6 мм. Топчидер јуна. Пожаревац, августа. Вољуја, јуна. — Möllendorff

Пор. *Scytodoidae* Thorell

44. *Scytodes thoracica* Latr. ♀ 6 мм. В. Црљени, јуна. Београд, јуна.

Пор. *Pholcooidae* Thorell

45. *Pholcus phalangioides* Füssl. ♀ 8 мм., ♂ 6 мм. Београд: априла, маја, јуна, јула, септембра. Пожаревац: јуна јула, августа.
46. *Pholcus opilioideus* Schrak. ♀ 5 мм. Београд маја. — Corti.
47. *Spermaphora senoculata* Dugés ♀ 6 мм. ♂ 5 мм. Београд, јула; Пожаревац, августа.

Пор. *Agalenooidae* Thorell

48. *Coelotes atropos* Walck. ♀ 44 мм. Београд, маја. Вољуја, јуна.
49. *Coelotes anoplus* Kulcz. ♀ 13½ мм. Топчидер, априла.
51. *Agalena labyrinthica* Cl. ♀ 14 мм. Пожаревац, августа. Вољуја, маја.
51. *Agalena similis* Keuserl. ♀ 8—10 мм. Београд: маја, јуна, јула, августа, септембра. Пожаревац, августа. — Möllendorff. Corti.

52. *Tegenaria domestica* Cl. ♀ 14 мм. Београд, маја. Кошутњак, маја. Шабач јуна. — Möllendorff.
 53. *Tegenaria Derchamii* Scop. ♀ 10 мм. Београд, маја. — Möllendorff.
 54. *Cicurina cinerea* Panz. ♀ 7 мм. Волуја, маја.
 55. *Argyroneta aquatica* Latrell. ♂ 11 мм. (скупио г. М. Недељковић, проф.)

Пор. Dytinoidea Thorell

56. *Amaurobius ferox* C. L. K. 11 мм. Топчидер маја. — Corti.
 57. *Dytina flavescens* Walck. ♀ 2¹/₂ мм. Београд 16. јуна
 58. " *arundinacea* Sim. 3³/₄ мм. Авала, маја. — Corti.
 59. " *viridissima* Walck. ♂ 5 мм. Пожаревац, августа. Београд, јула. — Corti.

Пор. Drassoidae Thorell.

60. *Drassus troglodytes* L. Koch. ♀ 10 мм. Топчидер, маја.
 61. " *scutellatus* L. K. ♂ 8¹/₂ мм Велики Црљени, маја.
 62. " *hypocrita* Sim ♀ 10 мм. Пожаревац, августа. Београд, септембра.
 63. *Drassus cognatus* Walck. ♀ 9 мм. Београд, априла.
 64. " *lapidicola* Walck. ♀ 11 мм. Кошутњак, маја. — Möllendorff.
 65. *Drassus pubescens* L. Koch. ♀ 11 мм. Кошутњак, априла.
 66. " *montenegrinus* Kulcz. ♀ 10 мм. Ужице, јула. — Nosek.
 67. *Clubiona phragmathis* C. L. K. ♀ 11 мм. В. Црљени, априла.
 68. " *pallidula* Cl. ♀ 8 мм. Топчидер, марта.
 69. *Chiracanthium Mildei* L. Koch. ♀ 9 мм. Велико Црљени. маја. — Corti.
 70. *Segestria bavarica* C. L. K. ♀ 11¹/₂ мм. (скупио г. М. Недељковић, проф.).
 71. *Liocranium domesticum* Wilder Reust ♂ 7 мм. Београд, маја. Волуја: маја јуна. — Möllendorff.
 72. *Gnaphosa lucifuga* Walck. ♀ 13 мм. Београд, маја. Пожаревац, августа. — Möllendorff Corti.
 73. *Gnaphosa bicolor* Hahn. ♀ 5¹/₄ мм. (скупио г. М. Недељковић, професор).
 74. *Gnaphosa lugubris* C. L. K. ♀ 12 мм. Волуја маја.
 75. *Sagana rutilans* Thor. ♀ 10 мм. Кучево, маја.
 76. *Callilepis exornata* C. L. Koch. ♀ 3¹/₂ мм. Букуља, јуна.
 77. *Anypaena accentuata* Walck. ♀ 5¹/₂ мм. Волуја, маја. — Corti.
 78. *Prosthesima Latrellei* Sim. ♀ 9 мм. Кошутњак, маја.
 79. " *longipes* C. L. Koch. ♀ 6¹/₂ мм. Нересница, маја.
 80. " *serotina* C. L. Koch. 6¹/₂ мм. Вел.-Црљени, јула.
 81. " *pedestris* C, L. Koch. ♀ 10 мм. Топчидер, марта.

Пор. *Dysderoidea* Thorell.

WWW.UNILIB.RS

82. *Dysdera crocata* C. L. K. ♀ 13. мм. Авала, априла; Кошутњак, маја. — Corti.
 83. *Dysdera Cambrygdei* Thor. ♀ 11 мм. Кошутњак, марта.

Пор. *Misumenoidea* Thorell.

84. *Artanes albomaculatus* Bösenb. ♀ 4¹/₄ мм. Венчац, јуна.
 85. " *margaritatus* Cl. ♀ 8 мм. Кошутњак, јуна. (Само препарат).
 86. *Philodromus albicans* Bösenb. ♀ 3¹/₂ мм. Златибор, јула.
 87. " *caespiticolis* C. L. K. ♀ 5 мм. Кошутњак, јуна. — Corti.
 88. *Philodromus Reussi* Bösenb. ♀ 6 мм. (скупио г. М. Недељковић, професор).
 89. *Philodromus aureolus* (verus) Cl. 4¹/₂ мм. (скупио г. М. Недељковић, проф.) — Möllendorff. Corti.
 90. *Thomisus albus* Walck. ♀ 9 мм., ♂ 5 мм. Пожаревац, јуна; Ботаничка Башта, јуна; Топчидер: јуна, јула; Власина, јуна; Љубичево, јуна. — Corti.
 91. *Xysticus desidiosus* Sim. ♀ 6 мм. Дели-Јован, јуна.
 92. " *Ulmi* Hahn. ♀ 6 мм. Топчидер, јуна. — Corti.
 93. " *luctuosus* Bl. ♀ 7 мм. Букуља, јуна.
 94. " *lateralis* Hahn. ♀ 6 мм. Кошутњак, маја; Пожаревац, августа. — Corti.
 95. *Xysticus luctator* L. Koch. ♀ 7 мм. Букуља, јуна. — Möllendorff.
 96. " *cristatus* Cl. Топчидер, јуна. (само препарат). — Möllendorff. Corti.
 97. *Xysticus pini* Hahn. ♂ 4 мм. Топчидер, јула.
 98. " *Kochii* Thor. ♀ 8 мм. Дели-Јован, јула. — Corti.
 99. " *bifasciatus* C. Koch. ♂ 5 мм. Александровац, августа. Кошутњак, јула. — Corti.
 100. *Xysticus striapes* L. Koch. ♀ 8¹/₂ мм. Александровац, августа.
 101. *Oxyptilia nigrita* Thor. ♂ 4 мм. Топчидер, маја.
 102. *Thanatus pictus* L. Koch. ♂ 5 мм. Топчидер, марта.
 103. " *formicinus* Cl. ♂ 4 мм. Велико-Црљени, августа. — Corti.
 104. *Misumena vatia* Cl. ♀ 6 мм. ♂ 3¹/₂ мм. Букуља, јуна; Вољуја маја. — Corti.
 105. *Misumena tricuspidata* Fabr. ♀ 5 мм. Букуља, јуна. — Corti.
 106. *Runcinia lateralis* C. K. ♀ 9 мм. Београд, маја. Љубичево, јуна. Бот. Башта, јула. — Corti.
 107. *Synaema globosa* Fabr. ♀ 6 мм. Велико-Црљени, маја Вољуја, маја. — Corti.

108. *Tibellus oblongus* Walck. ♂ 7 мм. Топчидер, маја. — Corti.

109. *Tmarus piger* Walck. ♀ 6 мм. Кошутњак, јуна. (само препарат). — Corti.

Пор. Lycosidae. Thorell.

110. *Lycosa proxima* C. L. Koch. ♀ 7 мм. Топчидер, априла. Вољуја, маја. Ужице, јула.

111. *Lycosa furva* Bösenb. 6 мм. Златибор, јула. (само препарат.)

112. „ *narborensis* C. L. Koch. ♀ 18 мм. Велико-Црљени, маја.

113. „ *amentata* Cl. ♀ 7 мм. Пожаревац, маја. — Möllendorff. — Corti.

114. *Lycosa annulata* Thor. ♀ 6 мм. Вољуја, маја. Топчидер, маја. — Corti.

115. *Lycosa saltuaria* L. Koch. ♀ 10 мм. Вољуја, маја. (само препарат.)

116. *Lycosa bifasciata* ? C. L. K. 5½ мм. Београд, маја. (млад примерак.)

117. *Lycosa agrestis* West. ♀ 6 мм. Кошутњак, маја. — Corti.

118. „ *monticola* Cl. ♀ 6½ мм. Вољуја, маја. Топчидер, априла. — Corti.

119. *Tarentula cursor* Hahn. ♀ 9 мм. Златибор, јула. — Möllendorff. — Corti.

120. *Tarentula pulverulenta* Cl. ♀ 10 мм. Кошутњак, маја. — Corti.

121. „ *albofasciata* Brullé ♀ 8½ мм. Вољуја, јуна.

122. „ *cuneata* Cl. ♂ 7 мм. Топчидер, маја. — Möllendorff.

123. „ *pinetorum* Thor. ♀ 9 мм. Власина, јуна.

124. „ *fabrilis* Cl. ♀ 14 мм. Топчидер, маја.

125. „ *inquillina* Clerck ♀ 20 мм. Калимегдан, априла, августа. — Möllendorff.

126. *Trochosa ruricola* De Geer. ♀ 13 мм. Кошутњак, маја.

127. „ *terricola* Thor. ♀ 12 мм. Кошутњак: априла, маја, јуна. Београд: априла, маја, јуна. Вољуја, јуна. — Nosek.

128. *Trochosa amylacea* C. L. Kocst. ♀ 10 м.м. Вољуја маја.

129. „ *picta* Hahn. ♀ 8 м.м. Степојевац, јуна.

130. „ *robusta* Sim. ♀ 11½ м.м. Златибор, јула, (само препарат.)

131. *Trochosa vigilans* L. Roch. ♀ 10 м.м. Александровац, јуна (само препарат.)

132. *Pyrata piraticus* Cl. ♀ 5 м.м. Кучево, маја.

133. „ *hygrophilus* Thor. ♀ 6 м.м. Нерсеница, маја.

134. *Dolomedes plantarius* C. L. K. ♀ 19 м.м. Београд, септембра (на бари).

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

WWW.UNILIB

135. *Pisaura (Ocyale) mirabilis* Mge. ♀ 9 м.м. ♂ 8 м.м. Кошутњак, априла. Вољуја, јуна. Пожаревац, августа. Ботаничка—Башта, јула. Љубичево, јуна. — Möllendorf. Corti.

Пор. *Heteroidae*. Thorell.

136. *Micrommata viriscens* Cl. ♀ 13 м.м. ♂ 11 м.м. Ботаничка — Башта, маја. Љубичево, јуна. — Möllendorf. Corti

Пор. *Eresoidae*. Thorell.

137. *Eresus niger* Pet. Corti. ♂ 9 м.м. Дели-Јован, јуна. Ресник, јуна. — Corti.

138. *Epiblemum scenicum* Cl. ♀ 7 м.м. Кошутњак, маја.

139. *Attus guttatus* Thor. ♀ 4 м.м. Београд, јула.

140. *Salticus formicarius* De Geer. ♀ 6 м.м. Кошутњак, маја.

141. *Dendryphantes hastatus* Cl. ♂ 8 м.м. Кошутњак, августа.

142. *Philaeus bicolor* Walck. ♀ 8 м.м. Топчидер, августа. — Nosek.

143. *Phlegra fasciata* Hahn. ♂ 5 м.м. Београд, јула.

144. *Heliophanes flavipes* Hahn. ♀ 5 м.м. Кошутњак, августа. — Corti.

145. *Heliophanes cupreus* Walck. ♀ 6 м.м. Топчидер, маја. — Möllendorff. Corti.

146. *Neon reticulatus* Bl. ♀ 4 м.м. Топчидер, јула.

147. *Ergane falcata* Cl. ♀ 8½ м.м. Кошутњак, августа. — Nosek.

148. „ *arcuata* Cl. ♀ 7 м.м. Кошутњак, маја.

Пор. *Oxyopidae*. Thorell.

149. *Oxyopes ramosus* Panz. ♀ 7 м.м. Власина, јуна. Љубичево, јуна.

140. „ *lineatus* Latr. ♂ 4½ м.м. Космај, маја.

Поред ових одређене су још и ове врсте;

151. *Lycosa palustris* Lin. = *tarsalis* Thorell. ♀ 6 м.м. Топчидер, априла.

152. *Theridium aulicum* L. Roch. Велико-Црљени, маја, (само препарат.)

153. *Lycosa agricola* Thor. Вољуја, маја. (само препарат.) — Corti

154. *Trochosa singorensis* Larm. Вољуја, маја. (само препарат.) — Corti,

Слике препарата од врста: 152, 153 и 154 унете су у таблу,

Аранее су одређене у главном по делима:

1) *W. Bösenberg*, Die Spinnen Deutschlands, 1901—1903.

2) *Chyzer et Kulczyński*, Araneae Hungariae, 1891—894.

3) *Lous Planet*, Araignées, 1905. Paris.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А
Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

Главнија литература за балканске арахниде

- Ausserer.* — Neue Radspinnen (Verh. zool. bot. Ges. Wien, 1871.) — Неколико врста са Крфа „грчких острва“, Далмације, Бугарске.
- Ausserer.* Beiträge zur Kenntn. d. Arachniden — Familiae der Territelariae. (Ibid. 1871.) — Неколико врста из Грчке и њених острва.
- Combrigde, O. P.* — Descriptions of twenty — four new species of Erigione (Proc. zool. Soc. London 1872.) Једна врста са Крфа.
- Combrigde, O. P.* — On some new species of European Spides (Linn. Soc. Journ. Vol. XI 1873.) Четири врсте са Крфа.
- Combrigde, O. P.* — On some new species of Drassides (Proc. Zool. Soc. 1874.) Једна врста са Крфа.
- Chyzer et Kulczyński.* — Araneae Hungariae (Пастурени подаци из Босне и Херцеговине).
- Damin.* — Prilog fauni dalmatinskih i istarskih pauka (Soc. hist. nat. Croatia 1896.)
- Damin.* — Pauci Dalmacije, Hrvatske, Slavonije, i Istre (rad Jugoslav. Acad. znan. 1900.) Како тку Tarantule zapredak?
- Doblika.* — Beitrag z. Monographie des Spinnengeschlechts Dysdera. (verch. zool. bot. ges. 1853.) — Неколико врста.
- Doleschal.* — Systematisches Verzeichniss der ins Kaiserthum Österreich vorkommenden Spinnen. (Sitz. ber. Akad. Wien. 1852.) — Неколико врста из Далмације.
- Gasparini.* — Prilog fauni dalmatinskih pauka (Spljet, 1891.)
- „ — Prilog k dalmatinskoj fauni (Spljet, 1892.)
- Jaquet.* — Faune de la Roumanie. Arachnidés.... (Bullet. soc. des Sciences. Bucarest, 1898. и 1905.)
- Hahn et Koch.* — Die Arachniden (Nürnberg, 1831—48.) Неколико врста.
- Keyserling.* — Beschreibung einer neuen Spinne aus den Höhlen von Lesina. (verh. Zool. bet. ges. 1862.)
- Keyserling.* — Beschreibungen neuer Spinnen (Ibid. 1862.) Неколико врста из Далмације.
- L. Koch.* — Die europäischen Arten der Arachniden Gattung Cheiracanthium (Abhandl. naturh. ver. Nürnberg, 1864.) Две врсте из Далмације и Грчке.
- L. Koch.* — Die Arachnidenfamilie der Drassiden. Nürnberg, 1866—67. Неколико врста.
- L. Koch.* — Zur Arachniden und Myriapoden — Fauna Süd. Europas. (Verh. zool. bot. ges. 1867. Неколико правих паукова и опилионида са грчких острва и две опилиониде из Црне Горе.

L. Koch. — Die Arachniden Gattungen Amaurobius, Coelotes und Cybaeus (Abh. naturh. ges. Nürnberg, 1868. год.) zur Arten: Lesina, Syra, Montenegro.

L. Koch. — Über die Spinnengattung Titanoea (Ibid. 1872.) — Неколико врста из Грчке.

Kulczyński — Arachnoiden in Asia Minore et ad Constatinopolim a D-re L. Werner collecto. — (Sitzber. Akad. Wien. — 1903.)

Kulczyński — Fragmenta arachnologica. (Bullet. Akad. Cracoviae. 1904.) — Две врсте из: Херцеговине и Грчке.

Kulczyński — Fragmenta arachnologica (Bullet. Akad. Cracoviae. 1906.) — Три врсте из: Далмације, Босне и Херцеговине.

Kulczyński — Araneorum species novae tres in Dalmatia a Dre. Corn. Chyzer lectae (Annal. Mus. Nation. Hungar. IV. 1906.)

Möllendorff. — Beiträge zur Fauna Bosniens. Görlitz. 1873. —

Nosek. Pavoukoviti členovici Černe Hori (Věstn. Král. česke společnosti nauk u Praze. 1903.).

Nosek. — Die Arachniden der Herzegovinischen Höhlen (Verh. zool. bot. Ges. 1903.) Спомиње нов варитет: Tegenaria laeta Kulcz.

Pavesi. — Gliarachnidi turchi (Atti Soc. ital. disciens. natur. 1876.)

„ — Nuovi risultati delle crociere del Violante, aggiunto un catalogo sistematico de gli Arachnidi di Grecia (Annal. Mus. Civic. Genova 1878.).

Rossi — Neue Arten von Arachniden des K. K. Museums. (Naturwiss. Abhandl. herausgegeben von Haidlinger. 1846.). Неколико врста.

Saunders. — Description of a species of Mygale, from Jonia, with its nest. (Proc. entom. Soc. Vol. 3.)

Saunders. — Additional observation on the habits of Mygale (Ibid.).

Simon. — Monographie des espèces européennes de la famille des Attides. (Ann. Soc. Entom. France. 1869.) Неколико врста.

Simon. — Révision des Attides. européennes (Ibid. 1871.)

„ — In Ann. Soc. Ent. France Bulletin entomologique 5 sèr. vol. III.

Simon. — In Ann. Soc. Ent. France Bulletin entomologique 5 sèr. vol. 5. (прави пауци и онилиониде из Цариграда.)

Simon. — In Ann. Soc. Ent. France Bulletin entomologique 5 sèr. vol. 8. (Прави пауци и онилиониде из Цариграда.)

Simon. — In Ann. Soc. Ent. France Bulletin entomologique 5 sèr. vol. 10. (Неколико врста из Далмације.)

Simon. — In Ann. Soc. Ent. France Bulletin entomologique 5 sèr. vol. 10. (Неколико врста из Грчке.)

Simon. — Études arachnologiques. 8. (Ann. Soc. Ent. France. 1878.) Неколико врста.

Simon. — Études arachnologiques 17. (Ibid. 1885.) Arachn. recueilles dans la vallée de Tempé et sur le mont Ossa (Thessalie.)

Simon. — Révision de la famille des Sparassides. (Actes Soc. Linéenne de Bordeaux 1880.) Неколико врста.

Simon. Les Arachnides de France. Paris 1874—88.

Thorell. — Remarks on synonyms of European Spiders. Upsala 1870—1873.

Thorell. — Diagnoses araneorum europearum aliquot novarum (Tijdsir f. Entomol.) XIII. 1875. — Једна врста из Гадаца.

Thorell. — Description of several european and north-african spiders (k Vetensk. Akad. Haidlinger. Stokholm. 1875.). — Неколико података.

Walkenaer et Gervais. — Histoire naturelle des Insectes, Aptera. Paris, 1837—47 — Неколико података.

Објашњење табле.

1. очи — род *Argiope*.
- 1, epigyne — *Argiope Brünnichii*.
3. мушке гениталије — *Ereira angulata*.
- 3, три на другом ножном пару — *Ereira angulata*.
6. epigyne — *Ereira cornuta*.
7. epigyne — *Ereira cucurbitina*.
8. очи — *Ereira diademata*.
9. epigyne — *Ereira dromedaria*.
12. epigyne — *Ereira umbratica*.
16. очи — род *Singa*
17. мушке гениталије — *Singa Herii*.
18. epigyne — *Singa hamata*.
21. очи — род *Zilla*.
- 21, epigyne — *Zilla (Thorelleii)*.
24. очи — род *Tetragnatha*.
- 24, epigyne — *Tetragnatha extensa*.
- 24., Мушке гениталије — *Tetragnatha extensa*.
25. хелицере — *Tetragnatha pinicola*.
26. epigyne — *Tetragnatha montana*.
28. Epigyne — *Theridium tepidariorum*.
31. очи — род *Theridium*.
33. epigyne — *Theridium denticulatum*.
37. очи — род *Linyphia*.
- 37, epigyne *Linyphia hortensis*.
40. очи — род *Phyllonethis*.

- 40, epigyne — *Phyllonethis lineata*.
- 41, очи — род *Stemonyphantes*.
- 41, epigyne — *Stemonyphantes*.
- 42, очи — род *Teutana*.
- 42, epigyne — *Teutana trianquulosa*.
- 42,, мушке гениталије — *Teutana triangulosa*.
- 43, очи — род *Steatoda*.
- 43, epigyne — *Steatoda castanea*.
- 43,, мушке гениталије — *Steatoda castanea*.
- 44, очи — род *Scytodes*.
- 44, epigyne — *Scytodes thoracica*.
- 45, очи — род *Pholcus*.
- 45, epigyne — *Pholcus phalangioides*.
- 45,, мушке гениталије — *Pholcus phalangioides*.
- 47, очи — род *Spermaphora*.
- 47, epigyne — *Spermaphora senoculata*.
- 47,, мушке гениталије — *Spermaphora senoculata*.
- 48, очи — род *Coelotes*.
- 48, epigyne — *Coelotes atropos*.
- 48,, мушке гениталије — *Coelotes atropos*.
- 50, очи — *Agalena labyrinthica*.
- 50, epigyne — *Agalena labyrinthica*.
- 50,, мушке гениталије — *Agalena labyrinthica*.
- 51, очи — *Agalena similis*.
- 51, epigyne — *Agalena similis*.
- 52, очи род — *Tegenaria*.
- 52, epigyne — *Tegenaria domestica*.
- 54, очи — род *Cicurina*.
- 54, epigyne — *Cicurina cinerea*.
- 55, очи — род *Argyroneta*.
- 56, мушке гениталије — *Amaurobius ferox*.
- 57, очи — род *Dyctina*.
- 61, epigyne — *Drassus scutelatus*.
- 64, очи — род *Drassus*.
- 66, epigyne — *Drassus montenegrinus*.
- 67, очи — род *Clubiona*.
- 71, очи — род *Liocranum*.
- 72, очи — род *Gnaphosa*.
- 72, epigyne — *Gnaphosa lucifuga*.
- 74, epigyne — *Gnaphosa lugubris*.
- 75, очи — род *Sagana*.
- 75, epigyne — *Sagana rutilans*.
- 78, очи — род *Prosthesima*.

WWW.UNILIB.RS

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

- 82. очи — род *Dysdera*.
- 82, epigyne — *Dysdera crocata*.
- 85. epigyne — *Artanes margaritatus*.
- 86. очи — род *Philodromus*.
- 86, epigyne — *Philodromus albicans*.
- 90. очи — род *Thomisus*.
- 90, epigyne — *Thomisus albus*.
- 92. очи — род *Xysticus*.
- 94. epigyne — *Xysticus lateralis*.
- 95. epigyne — *Xysticus luctator*.
- 96. epigyne — *Xysticus cristatus*.
- 97. мушке гениталије — *Xysticus pini*.
- 98. epigyne — *Xysticus Kochii*.
- 99. мушке гениталије — *Xysticus bifasciatus*.
- 100. epigyne — *Xysticus striatipes*.
- 102. очи — род *Thanatus*.
- 104. очи — род *Misumena*.
- 104, epigyne — *Misumena vatia*.
- 106. очи — род *Runcinia*.
- 106, epigyne — *Runcinia lateralis*.
- 107. очи — род *Synaema*.
- 107, epigyne — *Synaema globosa*.
- 108. очи — род *Tibellus*.
- 109. epigyne — *Tmarus piger*.
- 110. очи — род *Lycosa*.
- 110, epigyne — *Lycosa proxima*.
- 111. epigyne — *Lycosa furva*.
- 112. очи — *Lycosa narborensis*.
- 112, epigyne — *Lycosa narborensis*.
- 115. epigyne — *Lycosa Saltuaria*.
- 126. epigyne — *Trochosa ruricola*.
- 127. epigyne — *Trochosa terricola*.
- 127, мушке гениталије — *Trochosa tericola*.
- 128. epigyne — *Trochosa amylicea*.
- 130. epigyne — *Trochosa robusta*.
- 131. epigyne — *Trochosa vigilans*.
- 133. epigyne — *Pyrata hygrophilus*.
- 134. очи — род *Dolomedes*.
- 135. очи — род *Pisaura*.
- 135, epigyne — *Pusaura mirabilis*.
- 135, мушке генитаније — *Pisaura mirabilis*.
- 136. очи — род *Micrommata*.
- 136, epigyne — *Micrommata viriscens*.

136., мушке гениталије — *Micrommata viriscens*.

137. очи — род *Eresus*.

137, мушке гениталије — *Eresus niger*.

138. очи — род *Epiblemum*.

138, epigyne — *epiblemum scenicum*.

141. очи — род *Dendryphantes*.

143. мушке гениталије — *Phlegra fasciata*.

144. очи — род *Heliophanes*.

147. очи — род *Ergane*.

149. очи — род *Oxyopes*.

Напомена. — Наредни бројеви означавају број врсте у систематском реду.

Приложак за познавање гастроподске фауне у Србији

рукопис д-ра Л. Докића

за штампу спремно М. Николајевић

Први прилог познавању гастроподске фауне у Србији публиковао је Л. Пфајфер у часопису за малакозоологију од године 1853. У том се кратком списку налази око 25 врста, међу њима и једна нова (*Campylaea Zelebori* Pf.). Године 1859 штампао је исти малаколог други списак српских гастропода, у коме су као нове биле ове врсте и одлике: *Campylaea Kollari* Zel., *Clausilia Frauenfeldi* var. *gracilior* A. Schmidt, *Clausilia Pančići* Zel. и један варијетет од врсте *Cl. rugicollis* Zgl. Затим је Панчић у чланку: флора серпентинских планина у Србији, који је штампан у *Verhandlungen der k. k. zoologisch-botanischen Gesellschaft* за г. 1859 поменуо 23 врсте пужева са серпентинских планина. Најзад је Мелендорф у малакозоолошком листу за 1873 год. публиковао прилог фауни мекушаца у Србији, у коме су побројане, а делом и описане, све врсте које су се до то доба у Србији нашле. У том је списку описано седам нових врста из рода *Clausilia* Drap. Те су врсте: *Cl. transiens*, *distinguenda*, *accedens*, *costulifera*, *eximia*, *pygmaea* и *serbica*, све од Мелендорфа. Свега је било набројено 85 врста. — Поред ових прилога има још доста ситнијих бележака, растурених по књигама и списковима што су излазили у току последњих десетина прошлог века. У радовима А. Шмита (*Kritische Gruppen der europaeischen Clausilien*, 1856; *System der europaeischen Clausilien*, 1868), Сенонера (*Mittheilungen an Dr. E. v. Martens in Berlin*), Вилца (*Verzeichniss der Land- und Süsswassermollusken des oesterreichischen Kaiserstaates*), Шрекинџера, Кобелта и др. може се наћи доста бележака о новим или специфичким за српску фауну врстама. — Осамдесетих година почео је радити на српској малакологији др. Докић. Један је рад из те области

он и штампао (Шкољке у Србији, 1883). Други свој рад, о пужевицама, није публикувао, и ако је с њим био готов много пре своје смрти. Г. Борђевић није, наравно, хтео допустити да овај рад д-ра Докића потпуно пропадне — и тако је нама пало у део да уредимо заостали, знатно мањи, део збирке и да припремимо рукопис за штампу. — Рукопис је састављен од два списка; један је од њих потпун, довршен, без описа врста (само су, поред локалности, назначена дела где су врсте описане), а други недовршен, са кратким дијагнозама и синонимима и са несвршеним предговором. У овом су предговору библиографске белешке, које смо ми већ употребили; још се у њему на једном месту помиње да је рад прегледао познати немачки конхиолог Клесин. Недовршени списак садржи неке врсте из групе *Campylaea*, којих нема у оном потпуном. Поред тога, у њему се не наводе оне две врсте из околине Доњег Милановца, што су означене као нове. У довршеном су списку неке врсте прецртане писаљком; доста је њих обележено знаком сумње, а поред многих стоје белешке и кратке дијагнозе. У том се списку налази 166 врста, које сувоземних, које слатководних (ту се рачунају и сумњиве и прецртане), међу њима и неколико, које су као нове означене. Значи, Докић је успео да скоро удвоји број врста из Србије. Али на жалост, иза рукописа са 150 и више врста стоји доста неугледна збирка од 50—60 све скоро сувоземних облика. Међу овима има повећи број врста, којих нема у прилогу од Мелендорфа. То су ове:

1. *Zonites compressus* Zgl.
2.   "   *albanicus* Zgl.
3.   "   *gemonensis* Fér.
4. *Trigonostoma obvoluta* Müll.
5. *Fruticicola carthusiana* Müll.
6. *Campylaea banatica* Partsch.
7.   "   *setosa* Ziegler.
8. *Chilotrema lapidica* Linné.
9. *Arionta arbustorum* Linné.
10. *Helicogena Schlaeflii* Mousson.
11. *Chondrula albolimbata* Pf.
12. *Napaeus montanus* Drap.
13. *Mastus reversalis* Bielz.
14. *Vertigo pygmaea* Drap.
15. *Medora dalmatina* Partsch.

У списак што за овим иде унете су само оне врсте, које су се задржале у збирци. За њих неколико међу овим врстама не зна се локалност. Те су због тога ушле као сумњиве. Све су локалности

задржане. Изостављени су симоними и литература. Измењен је незнатно систем породица. Најзад, примедбе, где су изгледале потребне, стављане су.

Класа Gastropoda

Ред Pulmonata

I Породица Glandinidae

1. род Glandina Schum.

1. *Glandina algira* Bruguière. Дервен, Доњи Милановац.

α. var. *microstoma* Kobelt.

β. var. *dilatata* v. Martens.

γ. var. *compressa* v. Martens.

δ. var. *intermedia* v. Martens.

Прим. Нама се чини да се примерак који је узет за var. *intermedia* v. Martens не разликује битно од var. *compressa* v. Mart. и да не представља према томе засебан варијетет.

II Породица Vitrinidae

2. род Hyalina Férussac.

2. *H. cellaria* Müll. Каблар, Селчевица.

3. *H. glabra* Stud. Јавор, Радменов Камен, Звезда, Штрбац
Мајдан Пек, Озрен, Рача, Витовница.

Прим. Примерак означен као *H. glabra* St. мучно да ће се разликовати од врсте *H. cellaria* Müll.

III Породица Zonitidae

3. род Zonites Montfort.

4. *Z. compressus* Zgl. Дервен.

5. *Z. gemonensis* Fér. Дервен.

6. *Z. acies* Partsch. Јавор, Каблар, Кошљанске Стене.

7. *Z. albanicus* Zgl. Туго Брдо.

IV Породица Helicidae

4. род Helix Linné.

8. *Trigonostoma obvoluta* Müll. Раваница, Дервен.

9. " *diodonta* Mühlf. Брђане, Штрбац, Мајдан Пек,
Соко Бања.

10. *Vallonia pulchella* Müll. Нанос савски код Београда. Серпентинске стене у средини Србије.

11. *Fruticicola sericea* Drap. Звезда, Маљен, Топчидер; Макиш, савски нанос код Београда.

12. *Fruticicola incarnata* Müll. Брђане, Јавор, Топчидер, Каблар, Озрен, Звезда, савски нанос код Београда.

13. *Frutiticola carthusiana* Müll. Топчидер, Клисуре, Ниш, Београд, Брђане, Каблар, Озрен, Маљен.
14. *Fruticicola strigella* Drag. Рача, Мокра Гора, Биљаница, Авала, Доњи Милановац, Кошљанске Стене.
15. *Fruticicola fruticum* Müll. Туго Брдо, Кошљанске Стене, Дервен, Радменов Камен, Јавор, Топчидер, Ниш, Клисуре.
 α. var. *albida concolor* Rossm.
 β. var. *unifasciata rufescens* Rossm.

Прим. У рукопису се налазе шест варијетета од ове врсте. Међу заосталим примерцима толики број нисмо могли наћи. Примерци из околине Ниша имају јако уздигнуте завојке и косо положено грогло. Они би могли представљати један варијетет. Егземплари из топчидерске околине одликују се сиљоштеном љуштуром. Они би били други варијетет. Трећи се варијетет (примерци из Клисуре) карактерише узаним пупком, који је нешто покривен пребаченим колумералним ободом, затим малим порастом љуштуре и умерено подигнутим завојдима.

16. *Samprulaea Pouzolzi* Desh. Крстац, Дервен, Крстача, Рача, Звезда, Мајдан Пек.
 α. var. *minor* Rossm (= *montenegrina* Zgl.) Звезда.
 β. var. *bosnensis* Kobelt. Мајдан Пек.
 γ. var. *unicolor* Mühlf.
17. *Samprulaea serbica* v. Möllendorff. Југозападна Србија, Доњи Милановац, Мокра Гора, Сува Планина.
18. *Samprulaea planospira* Lam. Дервен, Соко Бања, Мајдан Пек, Сто, Тушане.
19. *Samprulaea Kollari Zelebor*. Јавор, Рипањ, Соко Бања, Мокра Гора, Дервен, Каблар, Леековик, Сто, Оштра Чука, Озрен, Горњачка Клисуре, Штрбац.
20. *Samprulaea faustina* Zgl. Место? Има је у Ердељу.
 α. var. *citrinula* Zgl.
21. *Samprulaea Möllendorffi* Kobelt (*Pančići Bielz*). Дервен, Рача, Звезда, Крстац, Јавор, Соко Бања.
22. *Samprulaea banatica* Partsch. Црна Гора.

Прим. У збирци смо нашли и један варијетет од ове врсте, који се у рукопису не помиње. Тај се варијетет разликује од обичног типа по нешто оштријој кобилици, по ширем пупку и попречно положеном гроглу.

23. *Samprulaea phalerata* Zgl. Вукан, Каблар, Црна Гора.

Прим. Докић не наводи ни један варијетет од ове врсте. Међутим, у заосталом делу збирке налазе се два, од којих један потпуно одговара var. *minor* Rm.

24. *Samprulaea phalerata* Zgl. Вукан.
 25. *Samprulaea nova species*. Доњи Милановац.

Прим. У потпуном је списку ова врста наведена као нова, у оном недовршеном нема је. Блиска је групи у којој су *C. frigida* Jan., *C. phalerata* Zgl и др. Ипак показују неке сличности са *C. singulata* St. Сигурније што не можемо рећи, пошто немамо довољно литературе на расположењу.

26. *Camrylaea Schmidtii* Zgl. Место?

27. *Camrylaea trizona* Zgl.

α. var. *inflata* Bielz. Каблар, Штрбац, Дервен, Мајдан Пек, Радменов Камен.

β. var. *balsanica* Friv. Вукап, Мајдан Пек, Озрен, Оштра Чука, Бањско Брдо, Дервен, Штрбац.

γ. var. *albina* Zel. Мокра Гора.

Прим. Онај примерак из збирке што је узет за четврти варијетет представља само један облик var. *balsanica* Friv.

28. *Camrylaea intermedia* Fér. Место? Сићево? Београд?

29. *Camrylaea nova species*. Доњи Милановац.

Прим. Најближа је, као што каже у рукопису, групи у којој је *C. glacialis* Thomas. Ипак се знатно разликује од ове врсте: нема павте, нити спиралних линија.

30. *Chilotrema lapicida* L. Дервен.

31. *Arionta arbustorum* L. Београд (по Панчићу).

Прим. У рукопису је ова врста обележена знаком сумње, пошто јој се није знало место борављења. Сигурно је међутим, да је има у Србији. Ми смо нашли више примерака од ње у зоолошком заводу у материјалу који је у последњој десетини прошлога века скупљан по Србији.

32. *Tachea austriaca* Mühlf. Каблар, Брђане, Алексинац, Београд, Ужице, Мокра Гора, Топчидер.

α. var. *expallescens* Fér. Београд, Топчидер, Каблар.

33. *Helicogena pomatia* L. Свуда по целој Србији.

34. „ *lutescens* Zgl. Место?

Прим. И ова је врста обележена као сумњива; ми смо је унели, што је, врло вероватно, има у Србији. У Ердељу није ретка.

35. *Helicogena Schlaeflii* Mousson. Мокра Гора.

36. *Xerophila sandicans* Zgl. Београд, Топчидер, Златибор, Преконоге, Плеш, Бурађе, Јавор, Мокра Гора, Дервен, Ниш, Сићево, Доњи Милановац.

37. *Xerophila profuga* Schmidt. Брђане (по Панчићу).

Прим. Врло вероватно да је има. Ушла је у списак Мелендорфов.

38. *Xerocamrylaea Zelebori* Pf. Каблар, Медведник, Крстача, Дервен, Рача, Звезда, Кошљанске Стене, Мокра Гора, Тусто Брдо, Увац, Сто.

V *Породица Pupidae*5. род *Buliminus* Ehrb.39. *Naræus montanus* Drap. Дервен, Доњи Милановац.40. *Mastus reversalis* Bielz. Сићево, Бањско Брдо, Ниш, Оштра Чука.41. *Chondrula tridens* Müll. Ниш, Сува Планина, Алексинац, Голубац, Жарково, Београд.42. *Chondrula albolimbata* Pfeiffer. Алексинац, Мокра Гора.Прим. У рукопису је место ове погрешно наведена врста *B. quinqueidentatus* Mühlf.43. *Zebrina detrita* Müll. Оштра Чука, Алексинац, Мокра Гора, Василина Чесма, Мајдан Пек, Каблар.α. var. *radiata* Brug. Сто, Кожељ, Ртањ, Душник, Лесковик, Штрбац, Проште.β. var. *major* Kobelt. Бањско Брдо, Преконоге.γ. var. *Locardi* Bourguignat.6. род *Cionella* Jeffreys.44. *Zua lubrica* Müll. Рујевица, Брђане, Голубац, савски нанос код Београда, нишавски нанос.7. род *Stenogyra* Schutt.45. *St. decollata* L. Место?8. род *Pupa* Draparnaud.46. *Torquilla frumentum* Drap. Сува Планина, Авала, Сто, Вршка Чука, Београд, Жарково, Голубац, Витовница, Соко Бања, Преконоге.α. var. *illyrica* Rssm. Мајдан Пек.47. *Torquilla avenacea* Brug. Биљаница, Медведник, Радменов Камен, Дервен, Сто, Ужице, Раваница, Озрен, Витовница, Горњачка Клисура.48. *Orcula doliolum* Brug. Авала, Дервен, Рача, Бураже, Брђане, Радменов Камен.49. *Vertigo rugosa* Drap. Мокра Гора, Брђане, савски нанос код Београда.50. *Pupilla muscorum* L. Плеш, Брђане.9. род *Clausilia* Draparnaud.51. *Clausiliastra laminata* Mont. Рача, Дервен, Звезда, Биљаница, Јавор, Ниш, Медведник, Раваница, Авала, Сопот, Слатина, Тушижница, Маљен, Голубац, Озрен, Топчидер, Сто, Бањско Брдо.52. *Clausiliastra commutata* Rssm. Биљаница, Медведник, Раваница, Соко Бања, Мокра Гора.53. *Alinda plicata* Drap. Биљаница, Слатина, Дервен, Маљен, Мајдан Пек, Авала, Жарково, Соко Бања, Вршка Чука.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

54. *Idylla rugicollis* Zgl. Мајдан Пек, Јавор, Голубац, Соко Бања, Повлен, Озрен.
55. *Herilla dascica* Friv. Рача, Дервен, Медведник, Радменов Камен, Јавор, Злот, Преконоге, Општра Чука, Сто, Лесковик, Соко Бања, Штрбац, Вратна, Слатина, Биљаница. Карактеристична за српску гастроподеку фауну.
56. *Herilla accedens* v. Möllend. Штрбац, Увац, Тусто Брдо, Звезда, Тупижница. Као и претходна специфичка за српску фауну.
57. *Medoga dalmatina* Partsch. Доњи Милановац.

Ред Prosobranchiata

VI Породица Cyclostomatidae

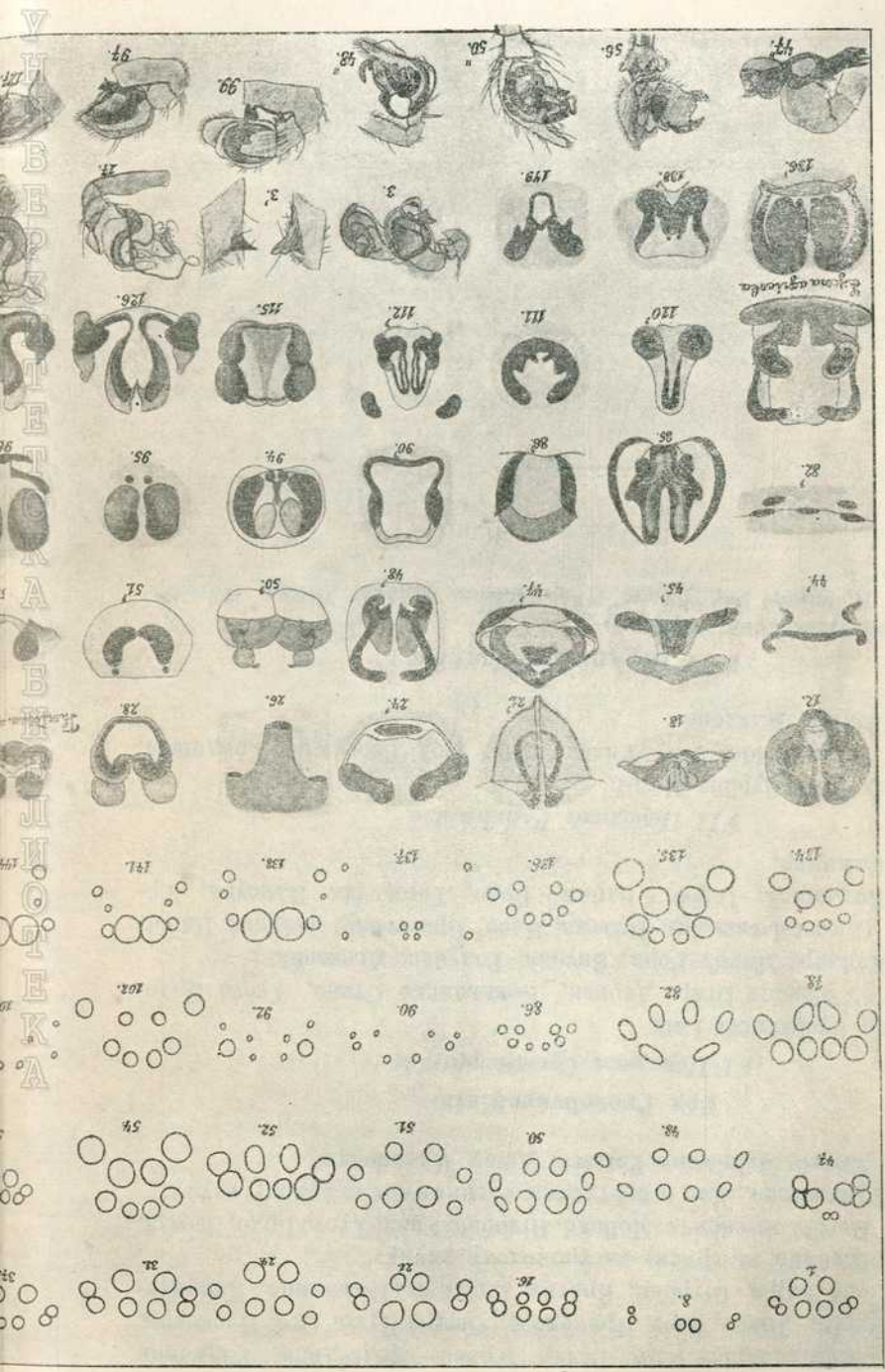
10. род *Cyclostoma* Lam.
58. *C. elegans* Drap. Дервен, Кошљанске Стене, Тусто Брдо, Каблар, Мокра Гора, Висока, Голубац, Лесковик.
59. *C. costulatum* Zgl. Вратна, Злот, Брестовац, Забрега, Плеш, Биљаница, Озрен, Бањско Брдо, Горњачка Клисура, Тупижница.

VII Породица Paludinidae

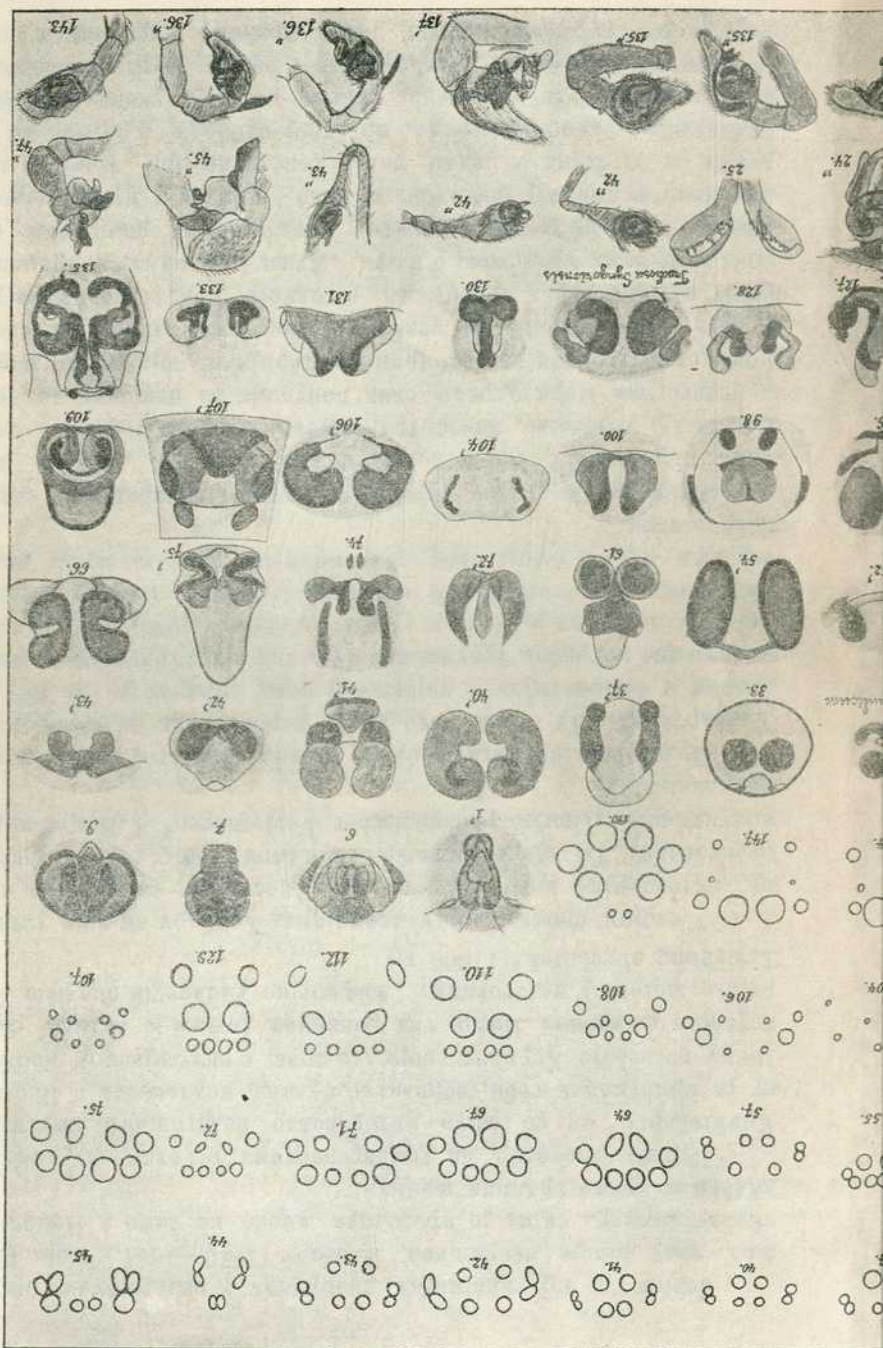
11. род *Lithoglyphus* Mühlf.
60. *L. naticoides* Fér. Сава, Дунав код Београда, Градишта, Текије, Кладова.

VIII Породица Melaniidae

12. род *Hemisinus* Swainson.
61. *H. Esperi* Fér. Дунав, Ибар, Тимок, Млава, Дрина, Нишава.

V
H
B
E
P
Z
T
E
T
K
A
B
H
J
M
O
T
E
K
A

ПЕДАГОГИКА НА ФИЛОСОФСКО-ТЕОРИСКОЈ ОСНОВИ У XIX ВЕКУ

Један од најутицајнијих теоричара у педагошким питањима у XIX. веку био је, несумњиво, *Хербарт* (1776—1841.), који је створио читаву школу, чијих је прозелита много не само у Немачкој, него далеко и преко граница њених.

Бивши професор на универзитетима у Гетингену, па за тим у Кенигзбергу, он се живо интересовао педагошким питањима, која су га привукла к себи, вероватно, услед познанства с Песталоцијем. Њему посвећује Хербарт своје две прве, с ентузијазмом написане, педагошке расправе. После тих расправа дошла је велика самостална радња његова у педагогици: „*Allgemeine Pädagogik aus dem Zweck der Erziehung abgeleitet.*“ (1806 г.)

У својим професорским лекцијама, Хербарт се није уставио само на филозофији, него је исто тако посветио читав низ предавања педагогици. Та су предавања скупљена 1835. год. у једну књигу под написом „*Umriss pädagogischer Vorlesungen*“ („Нацрт педагошких предавања“).

Педагошка су питања била главно тежиште свих истраживања Хербартових. Ну стога, што је он веровао, да педагогика стоји са етиком и филозофијом у најтешњој вези, сматрао је, да је у интересу педагогике потребно проучавати и етичка и психолошка питања. Свеза међу педагогиком и етиком с психологијом одређује се тиме, што је циљ васпитања постигнуће етичког идеала, а начини и средства за тај циљ, као и отклањање свих препона на томе путу, налазе се у психологији.

Психологија је, по Хербарту, наука о унутрашњем стању онога бића, које лежи у основи појава и зове се душом. Душа је, по његову мишљењу, недељива, апсолутна, и непроменљива реалност, те се стога и педагогика мора одрећи свих покушаја за изменом те душе. Она може само утицати на одабирање материјала, који служи њеном циљу и који душа прима, на стварање жељених односа ка спољашњем свету путем таквога одабирања, — односа, који се изражавају у форми ових или оних *представа* о њему. „Душа је реална, непроменљива по-силаца свих представа уопште. Представе су, напротив, подложне изменама и примају све оне облике, који се у пуној целости зову духом, и од којих је један наше сопствено *ја*.“ Идеја о постојању апсолутнога самоопредељења, потпуној слободи, противи се искуству и зато мора бити одбачена. Налик на то и учење о засебним душевним способностима (осећању, уму, вољи), јесте „психолошки мит, чија је неоснованост потпуно јасна правоме мислиоцу и посматрачу

без предуверења.“ Не постоје различне способности, него разнолике представе, које по себи изражавају одговор душин на утиске из спољнега света, њене односе ка томе свету. У души живи непрекидна игра представа, од којих једне се узајамно потпомажу, а друге се одбијају. Игра та потиче час над прагом сазнања, час под њим. Она се врши чисто механичким путем, због чега се и унутрашњи живот душе креће по законима механике, математичким начином. Али се представама не опредељује само умна радљивост. Осећања и жеље јесу такође представе, од којих су једне заостале на прагу сазнања, а друге теже пробити се напред. Душа је, на тај начин поље, на коме се развија игра или покрет свих тих представа, а наше ја — јесте прости резултат, место кретања редова представа. Оно, то ја има само привидно јединство и сталност, у ствари оно се вечно мења.

Што се тиче етичкога идеала, садржај се његов опредељује, по Хербарту, са пет етичких идеја: идејама унутрашње слободе, савршенства, доброте, права и правичности.

С тога, што је циљ васпитању етички, то као помоћно средство за њега служи пријемљивост душе према моралним утицајима. Душа, без те пријемљивости, не може ни бити васпитана у потребном правцу. Највиши циљ васпитања — то је добродетељ или чврстина карактера у моралном погледу. Тај се циљ наводи у сагласности воље са пет поменутих идеја. Достићи ту сагласност и јесте задатак васпитања. Али је од свега најважније остварити највишу од тих пет идеја, идеју унутрашње слободе. На њој и почива чврстина карактера у моралном погледу. Ну упоредо с тим главним циљем васпитања Хербарт сматра да треба постићи и остале, другостепенне циљеве. Основа за постигнуће свих тих циљева мора бити створена још од самога почетка. С погледом на тај „први део педагошког циља,“ а заједно с тим и на претходни степен добродетељи јесте стварање многостраности интереса. Та се многостраност јавља као степен добродетељи стога, што „тупоумни не могу бити добродетељни“. Многостраност не мора бити расејаност; напротив, међу свима посебним интересима мора бити хармоније.

Пошто је највиши циљ морално васпитање, то је њему потчињено и образовање. Хербарт не признаје образовање, које не би утицало у исти мах и васпитно. Ну, сагласно с његовим психолошким учењем, које своди сав живот душе на представе, ствара се и обратан положај: нема васпитања без образовања, стога се на вољу може утицати само помоћу представа.

У педагошком послу Хербарт разликује три ступња: управљање, обуку и дисциплину. Задаћа *урављања* јесте у томе, да се одржава спољни поредак при васпитању. У детету се, по Хербарту, налази од природе некака дивља необузданост, која може постати у будућности.

извор велике опасности за човека. Ту необузданост треба кротити поступком стегом. Средства су за то: укор и претња, у неопходном случају принуда и казна, сталан надзор, који не би, наравно, прелазно у забрану свега и свачега. Најбоља су средства ипак ауторитет и љубав, а уз то и корисна занимања за дете.

Циљ је *обуке* етички. Стога, што ограничени не могу бити добродетељни, мора се пре свега разбудити мозак, мора се у њима пробудити интерес, уз то разноврсни интерес, стога што се умна радљивост одликује великом разноврсношћу. Улазећи у разноврсна питања, ваља у исто време пазити на јединство, на свођење к циљу и к целини свега, о чему се мислило и радило. Зато при настави морају бити, по Хербарту, четири формална ступња, кроз које ће она проћи, а то су: јасност и асоцијација, система и метода. Хербарт, при томе, има у виду разне стране наставе: јасност предмета, утврђење везе међу новим и старим знањем, уједињење свега у једну целину, најзад страну примене. Хербарт је при том описивао само ток наставе у целини, не узимајући, разуме се, у обзир, као и неки његови ученици, да треба у сваком даном случају безусловно пазити, да се прођу сва четири ступња. Буђење интереса у свези је с буђењем пажње. Тим поводом Хербарт даје интересантну анализу пасивне и активне пажње. Учење Хербарта о пажњи било је разрађено потанко, каткад до ситница, од стране његових ученика, но многи су од њих у томе заборавајући добар савет свога учитеља: „настављај интересантно и добро.“

Да би обука имала сав свој васпитни утицај на ученика, ваља отворити све двери, да би она ушла у душу детињу. А да би се то постигло, треба рачунати са *интересима*, који се с једне стране условљавају тежњом за *знањем*, а с друге — *учешћем*. Тежњом ка знању условљава, се, по Хербарту, интерес тројаке врсте: 1) емпирички, који се одређује множином и разноврсношћу предмета, који се сазнају посматрањем; 2) спекулативни, упућен на потребну довољност појава и 3) естетички, пропраћан — јавно или тајно — похвалом или неодобрењем сваке окончане представе. Учесћем се условљавају даља три интереса: 4) симпатички, који се простире на човечанство уопште; 5) друштвени — на друштво и 6) религиозни — на однос човечанства и друштва ка вишем бићу.

Тих шест интереса, у разним комбинацијама, морају бити примењени у настави. Хербарт јој разликује три главне форме: очигледна, аналитичка и синтетичка обука или настава. Главно је средство за очигледну наставу разна очигледна средства, а главни јој је циљ — такав опис, да би га ученици појмили као да га очима гледају. Задатак аналитичке обуке јесте у томе, да се растави у саставне делове маса чудне грађе, која се накупила у главама ученика како самоствално, тако још више благодарећи очигледној настави, ући у делове,

свуд унети јасност и тачност. Синтетичка обука даје средства за конструисање целине из добивених знања. И аналитичка и синтетичка обука може се корисно применити на сваки поменути интерес, причему ниче 12 (2 × 6) задаћа обуке, које се могу употребити код разних предмета.

Ако за сваку засебну лекцију Хербарт тражи чланање (4 формална ступња), то за наставни програм као целину, он обратно, захтева *концентрацију*. Зато он устаје против обичаја, одређивати за поједине предмете по 2 часа (а често чак само по 1 час) недељно. То толико расејава интерес и шкоди целини наставе. Свакоме предмету ваља, мисли он, дати по час свакога дана. Смена утисака треба да се даје не разноврсношћу наставних предмета, већ сопственим богатством садржине у тих предмета. Часови морају трајати само толико, колико устраје у деце потребна свежина и бодрост. Не само у интересу здравља, но и у интересу наставе ваља се клонити сувише дугога седења на месту и сувише великог напрезања умних сила.

Писање наставних програма мора потицати не од државне управе, него од месних школских одбора стога, што програми израђени за целу земљу нигда не одговарају свима месним условима. „Ја морам признати, — вели Хербарт, — да писам особито усхићен, кад се влада мена у послове образовања, задржавајући за себе оно, што могу извршити само таленат, преданост послу, упорна издржљивост, геније, виртуозност појединих лица, њин слободан рад, њин пример. Влади и поред тога остаје врло много посла — да отклања сметње, да ствара подесне путеве, да припрема повољне услове, да утиче храбрећи и ободравајући. Ако ли све те задатке изврши, указаће највећу и најпоштенију услугу човечанству“.

Према етичком свом гледишту, којим Хербарт одређује и сву наставу, говори он и о посебним предметима обуке, нарочито о старим језицима. Од њих он меће на прво место грчки, сматрајући да је неопходно почињати са учењем Омирових појема. Наивна лепота света, коју он слика, згодно је прилагодна за дечје схватање, док је читање римских писаца подесније за средњи узраст. Само са етичког и естетичког гледишта Хербарт и разуме читање латинских и грчких писаца. Оправданост учења истих, као корисно по формално развиће, Хербарт одлучно пориче. Све су то, вели он, празне речи, које не могу никад убедити онога, ко познаје васпитни значај других предмета, ко гледа отвореним очима на свет, где има мноштво образованих и уопште ваљаних и истакнутих људи, који савршено немају појма о латинском језику. Језици, сами по себи, не дају ученицима никакве представе ни о прошлости ни о људима. Они постоје просто као једна теретна обавеза коју су учитељи натоварили на своје ученике.

Упоредо с изучавањем старих језика и историје Хербарт даје важно место и изучавању математике и јестаственице, при чему истиче развиће саморадње код ученика.

Што се тиче 3-ег дела педагошке радње, *дисциплине*, којој је циљ, да ојача снагу моралнога карактера, Хербарт разликује три стране те радње: прву, која *брани*, чува, те ствара постојанство жеља, осећање воље, како је он назива; другу, која *одређује*, те допушта вршити правилан избор и трећу, која *регулише*. Последња се замишља само у познијем периоду дечаштва, кад човек почиње расуђивати. Тада му се мора саопштити ред правила и принципа владања. Као свршетак свега јесте морално васпитање.

То је суштина Хербартових погледа. Главна је његова заслуга за педагогику тежња, да се она постави на темељу тачне науке, да се утврди тесна свеза међу педагогом, етиком и психологијом. То, што је Хербарт унео научност у област педагогике, упутила је многе — не само у Немачкој но и ван ње, — да сматрају за научну само Хербартовску педагогику У немачким учитељским школама створили су из Хербартових списа читав законик, на чије је проучавање, углавном, усредеређена сва снага питомаца. Та слепа преданост, која се култивирала из љубави ка учитељевим речима, јесте, разуме се, неповољна појава. Ну сам учитељ томе није крив. Није крив он ни за ону заморну, бездушну разраду форама и рубрика, коју су извршили његови ученици. Можда је, рубрикација Хербартова, она 4 формална ступња, 5 идеја, 6 интереса, 12 наставних задатака и т. д. и створила њему необично велики број „учених“ следбеника типа гетеовскога Вагнера. За љубитеље спорта умне класификације отварао се широко поље рада у послу измишљања нових рубрика, нових група и подгрупа. А до чега је одвео занос за Хербартом, сведочи огромна литература о њему. Њезин списак у „Енциклопедиском речнику“ Рајновом обухвата 114 страна у 2 ступца ситне штампе. Разрадивши до ситница метод Хербартов, учени су педанти умели дати његовој системи карактер нечега укоченог, мртвог, механичког.

Упоредо с греховима ученика има погрешке и у системи учитељевој. Потпуно је рационална тежња постројити педагогику на психологији, али је ствар у томе, што сама основа хербартовске психологије није рационална него метафизичка.

Подлежавши заносу за интелектуализмом, веома распрострањеном у његово време, Хербарт, потпуно нетачно такође, своди све искључиво на представе, сматрајући вољу и осећање само као варијанте њихових облика. Није без мана и пространост Хербартових етичких представа. У њима преовлађује тачка гледишта личнога морала. Друштвена питања и друштвени покрет прохујали су мимо Хербарта, он је остао равнодушан према њима. Хладноћом према питањима, која

су узбуркавала друштво и великом апстракцијом одликује се и његов морални идеал. У вези с индивидуализмом хербартовске етике стоји и непотпуност васпитних средстава, која је он предлагао. Не ствара се морални карактер само једном наставом, већ у главном утицајем околних прилика, заједничким животом с другима, заједничким радом за високе циљеве.

Хербарт је своје мисли излагао доста тешким, каткад једва разумљивим језиком. Због тога је и учење његово доживело широко познанство само кроз разне коментаре и прераде а никако у своме оригиналном типу. Као највернији тумач науке Хербартове сматра се обично професор *Цилер* (Ziller, 1817—1882.). У његовој обради је наука Хербартова и постала символ вере огромног дела немачких учитеља, најпре народних, а за последњих 10—15 година и наставника средњих школа. Али је готово у праву познати немачки педагошки писац, и сам недавни хербартовац — Салвирк (Sallwürck), који доказује (*Deutsche Schule*, 1903, бр. 5, 6 и 7.), да се Цилер, сачувавши сву хербартовску терминологију, сву спољашност хербартовског учења, знатно удалио од њега.

И заиста, то се удаљење опажа већ у самом формулисању васпитног циља. По Хербарту, он је добродетељ, по Цилеру, религиозно-морално васпитање. А пошто се циљ васпитања, како по Цилеру тако и по Хербарту, постиже наставом, стварањем извесних представа, то и разлика у формулисању циља додавањем религијске стране придаје и самој настави извесан специфички карактер, кога нема у Хербарта. Цилер се труди, да ученик буде прожет конкретним религиозно-моралним идеалом. „Ученик мора примити оптимистичко, религиозно-морално уверење: да сва добра, потребна ради виших циљева, мора жртвовати човек, ако је одушевљен тежњама те врсте“.

Истивање религиозно-моралног циља утицало је и на однос Цилера ка учењу Хербарта о „интересима“. Суштину тога учења Цилер, разуме се, не одбацује, с тога што се оно налази у сувише тесној вези са психолошким погледима Хербарта. Ну у исто време, — заборављајући то, да Хербарт тражи подједнако развиће свих интереса, — Цилер даје првенство религиозно-моралном интересу, остављајући све остале у позадини. И сам је Хербарт грешно због извесног немара према садржини научних предмета. У Цилера је научни интерес потпуно забачен. Њему је наука само помоћница за постигнуће главнога циља — религиозно-моралног васпитања. При таквом погледу на науку могуће је очекивати не само рођај сколастике, већ и неке нарочите „школске науке“, која би се бринула не проналажењем и објашњавањем истина, већ провлачењем извесне тенденције. Ради тога последњег, факта се одмеравају и саопштавају само у извесној комбинацији и уз нарочито исказивање.

Није учинило корак напред, упоређено с хербартовском педагогиком, и учење о концентрацији, које је Цилер развио. Цилер тражи, да у центру наставе стоје они предмети, који садрже у себи материјал, који служи главном циљу, т. ј. религиозно-моралном васпитању. Остали би предмети били у извесном степену потчињени овима. Без таквог концентрисања предмета око одређених централних тачака, васпитна се школа, по Цилеру, превраћа у комплекс професионалних школа. У свези је с тим и Цилерова такозвана „теорија културних ступњева“ (Kulturstufentheorie).

На сваком ступњу предавања, вели он, мора бити одабран извесан историски моменат, као концентрички центар, око кога се групише сав наставни материјал. Избор центара одређује се унеколико висином развића дечјег ума, а унеколико (готово у главном) током главних периода у низу развића људског.

Изучавању библиске (а потом и опште) историје Цилер мисли, да се може приступити од III. разреда (деца од 8 година) осморазредне немачке школе. Почевши од тога разреда, он даје овакве концентричне центре:

III. раз. *Време патријараха*. Ученик се уводи „у истинске додире са великим заједницама“ и „с чисто дечјом поверљивошћу, без икакве рефлексije“ потчињава се ауторитету, који тамо постоји. (У патријархалној држави, у тој проширеној породици, како је објашњавао потом Цилер, царовала је предана потчињеност старешини).

IV. раз. *Време судија до Мојсија* (закључно) *и историја немачких краљева*. Властита мисао воспитаникова „ради слободно у области онога, над чим господује ауторитет, ради каткад с опасношћу, да ће скренути с пута“. (Упоредо с тим у Израиљаца за време судија опажа се подизање душевног живота, који слободно фантазује. У светлости идеја савршенства, то подиже вође до висине хероја. Целина се претвара у нацију, при чему ствар не пролази без скретања у страну.)

V. раз. *Царство Давида и Барбаросе до Рудолфа Хабзбуршког и Швајцарског устанка*. Ученик се „мора по слободној одлуци подврћи ауторитету, за којим, може бити, он осећа још виши ауторитет“. (Израиљци с пуном свешћу покуравају се царском ауторитету, који им се показује као носилац божанске воље, пре свега у области правде и правде).

VI. раз. *Живот Исусов и изабрана места из Пророка. Историја реформације, епоха открића, 30-то годишња војна, и Фридрих Велики*. Ученик се „мора научити, да познаје и воли виши ауторитет.“ (Тако се и сваки народ мора испунити чистим духом Христовим).

VII. раз. *Историја апостола и стара историја*. Пошто се потчинио вишем ауторитету, питомац се „мора научити радити у његову духу, пре свега на унутарњем препорођају самога себе у смислу промене

облика својих мисли у религиозно-моралном правцу, у духу идеја савршенства и добрих жеља. (Истим духом, у ком су радили апостоли, мора се одушевити и друштвени живот, пре свега у области *културе* и опште *среће*.)

VIII. раз. *Завршно понављање катехизиса. Ратови за ослобођење, Француска револуција, америчка војна за независност и оснивање нове немачке историје.* Ученик се мора научити, да ради „за циљеве истакнутога социјално-политичкога преображаја велике заједнице, којој он припада у истом религиозно-моралном духу.“ (Сваки народ мора изменити све своје социјално-политичке односе по примеру угледне заједнице).

Не треба ни говорити, да је уређење свих тих ступњева савршено произвољно. Сва објашњења, наведена у оправдање предложеног груписања, одликују се отвореном измишљеношћу. Сва та „мора се научити“ природно изазивају питање „почему?“ А ако се не науче различне измишљене аксиоме, шта онда? Онда, разуме се, треба натерати, да се научи задатак и утврђени напамет одговор ваља сматрати као „слободно уверење“. Све је то, наравно, игра, недостојна озбиљних људи а тој се игри жртвује правилно развиће ученика, жртвују сви предмети, осим оних, који су изабрани за концентричне центре. Па и ти предмети, као што се јасно види из саме мотивације избора њихова, проводе се по потпуно вештачком начину.

Сопствене измишљотине Цилера имају стога веома сумњиву вредност. За школе, које се управљају по његовим идејама, може се рећи, да су пошле кривим путем.

Заједно с тим Цилер је прихватио и погрешке хербартовске системе. Он је подлегао истом интелектуализму, као и Хербарт, — истој вери у могућност преображаја целокупнога човека, у могућност успеха да човек иде и развија се по одређеним етажама само јединим утицајем на његову умну сферу. У пуној снази очувао је Цилер и индивидуализам хербартовске системе: васпитање је по Цилеру, прилагођавање средствима и путевима, који воде извесном циљу, по извесном плану утицање на човека, при том поименце на *одељтога* човека, почињући још од његова најранијег детињства.

Мало у страни од Хербарта, ну ипак под његовим утицајем, стоји *Бенекс* (1798—1854), који је исто тако подизао своју педагогику на етици и психологији.

Научни радови Бенекса изазвали се, у своје време гоњења прогнису њега. Његово „Grundlegung einer Physik der Sittenlehre“ („Оснивање физике науке о моралу“) издано 1822. г. за време његове приватне доцентуре на берлинском универзитету, дало је повода, да буде окривљен због својих мисли, које вређају државу, цркву и школу, како је мало пре тога било подозриво у свему томе и учење Фихтеа.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

www.unilj.rs

Бенеке је био чуклоњен са берлинскога универзитета и тек кроз 5 година је могао поново се вратити у њега.

Бенеке, као и Хербарт, држао се подаље од друштвенога живота, не узимајући никаква учешћа у покретима од 1830—1848. год. Он је себи ставио за главни задатак прво то, да проучи душевни живот човеков, у његову развићу и раду, и да примени добивене резултате на разне гране философије, и друго, да помогне усавршавању друштвених прилика помоћу потребнога за то васпитања младежи.

Бенеке је сматрао, да може решити све педагошке задатке и решавао их је само са психолошке тачке гледишта.

Своју *психологију* оснива Бенеке на *унутрашњем* искуству, на унутрашњем посматрању. Метод психологије мора се подударати с методама науке о спољној природи. Ваља почињати са посматрањима и рационално их обрађивати путем индукције, поставке хипотеза итд. Бенеке види главне моменте успеха научне психологије у избацавању из психолошке области учења о урођеним појмовима (заслуга Лока) и учења о урођеним „душевним способностима“ (заслуга Хербарта и самога Бенекеа). Одричући душевне способности, које су признаване раније, (разум, моћ суђења итд.) Бенеке у исто време признаје „првобитне способности“ (Urvermögen) које примају извесне спољне надражаје. Све, што буде доведено сазнањем до извесног степена савршенства, одржава се потом у облику *трагова* или утисака и после тога, кад ишчезне из сфере сазнања. Ну по тим траговима представа може доцније поново постати сазнањем. Сагласно с главном тезом психологије Бенекеа, моћи или способности развијене душе и састоје се из трагова слика, које су пробуђене раније.

Морал оснива Бенеке на објективној и субјективној оцени разних психичких функција, оцени, коју смо ми већ једном утврдили. И оно, што је од тога највише цењено како од посебних лица, тако и од целине, јесте уједно и морално добро. Као основни морални положај Бенеке тражи, да ми у сваком даном случају поступамо тако, како ће то бити добро и по објективној и по субјективној оцени. „Правилна се оцена одређује осећањем дужности, моралне нужности и обавезе. Развиће тога осећања оснива се на томе, што та нужност проистиче из унутарње суштине људске душе. Првобитно и непосредно јављање моралнога односа исказује се у нас у облику моралних осећања. Из спајања моралних осећања ове или оне врсте образују се морални појмови. Подударност тих појмова са оценама и склоностима даје морална суђења. А из специјалних моралних судова, при даљем развићу, ниче општи морални закон“. На тај начин Бенеке разликује ове степене моралнога развића: морално осећање, моралне појмове, морална суђења, морални закон.

Циљ и задатак васпитања, по Бенекеу, састоји се како у преобраћању неразвијенога или недовољно развијенога разума у развијени, тако и у моралном усавршавању човека. Стога, што се при васпитању мора имати посла, углавном, с развијем личности, њених побуда, склоности, осећања, тежња, воље итд. то стварна задаћа у томе јесте, да се, по могућности, питомац приближи свету, који мора сретати и појмити и ставити га у подесне прилике, како ће се сам у томе свету разабрати.

Што се тиче саме доследности васпитања и наставе, то ваља почети од васпитања, стога што се у почетку мора имати посла с дететом, као бићем, које живи готово искључиво осећајем, и тек потом се може рачунати с њим, и као с бићем, које је способно за стварање представа. Васпитање много више, него настава, пада на терет куће и других ваншколских фактора. Заједно с тим, оно је подложно много већој количини утицаја, но настава. Васпитање, уосталом, није ни могуће сасвим оделити од наставе, пошто и настава утиче васпитним начином. Васпитни утицај наставе се не објашњује само несумњивом узајамношћу међу представама, знањима и познањима, с једне, и осећајима, расположејима, тежњама, вољом — с друге стране. Васпитно утицање врши такође и личност наставникова, сав карактер наставе (тон предавања, метод, живост наставе итд.) а тако исто и узајамно утицање другова. Затим, и сами предмети својом садржином могу имати несумњиво васпитно дејство. Тако је несумњиво васпитно дејство историје и литературе. Разуме се, да за добар васпитни утицај, настава мора тећи правилно, будући живи интерес код ученика. Нема ли њега, ствар је пропала. „Смртни је грех у настави, — вели Бенеке, — досада. Ако се ствар изводи досадно, ученици се неће занети у наставу и жељени резултати не могу бити постигнути“.

За успешно извршење образовних и васпитних задаћа врло је потребно тачно психолошко разјашњење како самих задаћа, тако и средстава за њихово остварење. На жалост, то обично заборављају и родитељи и наставници.

И при избору наставних предмета треба рачунати с психолошким моментом, умним силама ученика, с њиховим интересима, с тим, уколико се нова знања могу наслонити на она пре њих, са особинама индивидуалним код свакога ученика. За овим се избор наставних предмета одређује већом или мањом вредношћу њиховом по умно и морално развиће ученика, а тако исто и њиховим значајем по решење практичких задаћа у животу. С те тачке гледишта Бенеке нарочито истиче учење језика, историје и математике. У вештини користити се речју, нарочито матерњом речју, види се, по Бенекеу, све интелектуално и чак морално развиће ученика, пошто успеси у матерњем језику могу служити као мерило за оцену општег успеха учениковог.

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

Учење историје (разуме се, највише, културне историје а не памћење имена и цифара) врло је важно за добиће правилних погледа на свет. Математика, као образац јасности, сигурности, тачности и очигледности у свима научним стварима, има неочењиву важност за формално развиће, т. ј. развиће логичких способности. Нужно је напоменути уз то, да искључиво формално развиће, несједињено са саопштавањем потребнога фактичкога материјала, Бенеке не признаје, исто онако, као што не разуме и саопштавање факата без везе са утицајем на умно развиће. Не само у време Бенекеово, но врло често и данас може се чути мишљење о универзалном средству, које би подигло на потребну висину све умне дарове (као што се често таквим средством сматрају стари језици). Бенеке потпуно праведно признаје, да су нерационална сва таква и њима слична тврђења. Нема средства, које би уједанпут развило све умне дарове. Врло способно лице за један предмет (н. пр. математику), може се показати савршено неспособно за други. На тај начин и формално развиће може се разумети само за релативно одређене, а не за све предмете уопште.

При избору наставног материјала треба имати у виду опште задаће наставнога програма. Попуњујући једно друго, знања, која се добију од разних предмета, морају чинити општу целину, коју ће ученици моћи постићи без нарочитога терета. Утврдивши извесан круг за учење, не треба нигда заборавити поред њега на физичко и морално здравље ученика. На жртву учењу немогуће је приносити здравље човечје. Претерани захтеви за умне радове воде ученика у штетне последице и у физичком и у умном и у моралном погледу.

Расправљајући о преимућствима домаће и школске обуке, Бенеке даје првенство школи, највише због друштвених захтева, јер само школа може повести ка утирању сталешких разлика и створити једнолику масу од свега народа. Наравно, школа није у стању, у довољној мери, бавити се са индивидуалним особинама ученика, али грешке у том погледу могу бити знатно мање, ако се учитељ одликује потребном даровитошћу.

Резимујући погледе Бенекеа, треба приметити, да његово постројење целе психолошке системе само на једном унутрашњем искуству, на самопосматрању, јесте, несумњиво једнострано, те стога и недовољно научно. Нејасне су и спорне његове мисли односно „првобитних способности“. На при свем том морају се многи његови педагошки закључци узети као потпуно рационални. И поред големе сличности система Бенекеова са системом Хербарта, Бенеке има и својих врлина. У њих долази, нарочито, захтев потребе утицања не само на ум, но и на сферу осећања, а такође, више но у Хербарта, истицање *друштвеног* елемента у васпитању.

Ближе су уз идеје Хербартове стајали *Ваји, Стој, Штримел*. У садање време као главе Хербартовскога правца у педагогици јесу у Немачкој *Јуст, Флигел*, а особито професор *Рајн*, под чијом је редакцијом изишло опширно „Енциклопедичко руководство у педагогици“ („*Encyklopädisches Handbuch der Pädagogik*“, излази већ и у II. издању). Исто онако, као и учитељ, ученици његови уводе у живот начела индивидуалистичке педагогике.

Ну упоредо с индивидуалистичким у области се педагогике данас врло снажно истиче и потпуно супротни правац, а то је правац, који се зове *социјална педагогика*, и којој је оснивач марбуршки професор *Наторп*.

Наторп је чувен и као филолог једнинист и као филозоф тако зване „ново-кантијанске“ школе. Теоријски материјал за конетструкцију своје педагошке системе он је израдио својим философским проучавањима. Метод критичко-философског истраживања он је унео и у своје педагошке радове, што је и дало повода његовим ученицима, да сматрају Наторпа *творцем социјалне педагогике као науке*.¹

Своје основне идеје Наторп је изложио пре 13 година у брошури „Религија у границама хуманости. Почетак за оснивање социјалне педагогике“ (Фрајбург 1894.) Под хуманошћу Наторп разуме потпуно развиће човечности у човеку. Упоредо с хармониским развићем свих страна човечје природе у посебном човеку, као битни услов за развиће човека јесте унутрашње, живо суделовање свакога појединца у животу свега *друштва*. Друштву је обавезан сваки засебан човек за све оно, што је у њему људскога, с друштвом је он нераздвојан и свим својим радом, који се ослања на развиће. Развиће и на нижим и на вишим ступњевима слаже се помоћу непрестане везе оделитог живота са животом целине. Само савршено невоспитан човек може, из дана у дан, да се не користи духовном храном, накупљеном хиљадугодишњим напорима људства, не мислећи, коме дугује за то, што у његову животу има колико толико садржине. Истинито васпитан човек зна најтачније како је ништаван делић његова духовног богатства израдио он сам, зна, чак и боље, да је оно у њему постигнуто помоћу свега човечанства. Његов сопствени принос — упоређен са општим благом — зна да је савршено ништав.

Јединствено могућа задаћа развитка човекова и јесте, према томе, улазак индивидуе у општу заједницу радника, у организацију рада. Само таквим сједињењем појединца са општом целином и може бити постигнуто хармониско развиће човечјих сила на сваком ступњу и у свима важнијим правцима.

¹ D-r Görland: Paul Natorp als Pädagoge. Deutsche Schule 1903, VIII—IX.

Морално развиће се састоји у томе, да се достигне сагласност свега својега рада са општим радом човечанства. „Циљ моралнога развића није само морално вршење своје дужности у даном маленом кругу. Бити развијен или васпитан, у смислу достојном човека, значи уредити однос свога положаја према свему људскоме друштву. — не само према друштву, какво је оно данас, но и какво оно треба да буде, — и управити сву своју вољу на друштвене послове.“

У свези с тим стоји и одредба задаћа *социјалне педагогике*, коју је Наторп поставио: „Као теорија васпитања, она мора проучавати социјалне услове развића и услове развића социјалног живота, полазећи са савршено праведне поставке, да су друштвени облици променљиви.“

Социјални је елеменат, по Наторпу, и у религији, у том бескрајном осећају, који спаја човека са вишом целином. У свима великим религијама Бог осветљава идеју несумњиве светлости моралнога закона, закона људске заједнице. Увек се у религију уноси елемент морала, захтев несебичног рада у корист других, захтев, одлично исказан Лутером: „добро ваља чинити не ради Бога, не ради нашега сопственог спасења, већ искључиво ради наших ближњих.“

Заступајући социјалне задатке и средства педагогике, Наторп, сасвим природно, излази као начелни противник хербартијанства, што је и изрекао у својој књизи „Хербарт, Песталоције и савремене задаће педагогике“ (8 беседа на марбуршким летњим курсевима 1897 до 1898 г.). Наторп налази, да је неподесна сама основа, на којој почива хербартовска педагогика. Као главну погрешку у Хербарта Наторп сматра недовољну оцену „самосталнога и опредељивога положаја, какав припада делу васпитања воље.“ Непотпуно оцењује Хербарт и улогу самосталнога рада у ствари научнога, техничкога и естетичкога развића. Увек он проматра елеменат самосталнога стварања у васпитању. „Без посла стварања саморазвића немогуће је разумети саму идеју развића, која претпоставља, да се нешто развија у нама самима“. У ствари, цело се васпитање мора свести на то, да се помогне развиће *воље* у питомца у одређеном правцу. Тај се правац може одредити само задацима општега, *заједничкога живота*.

За објашњење те стране васпитања, њених социјалних погодаба — нарочито у области воље — ми имамо да захвалимо прошлости, највише Песталоцију, кога није ни мало појмио Хербарт. Сва је педагогика Песталоцијева била, по Наторпу, социјална педагогика, што се да и разумети код човека са тако финим социјалним осећањем, с тако оштром друштвеном савешћу, коју је свагда вређало нарушавање социјалне правде. „Како је ништавна разлика међу богатим и сиромасом, кличе Песталоци! — Не, син сиромаса заборављенога, не-

сретнога не постоји на земљи за то, да обрће тачак, који ће у повратку дизати на висину надувенога биргера!“

Подробно философско образложење својих социјално-педагошких идеја Наторп даје у својој *Социјалној педагогици* (Sozialpädagogik Theorie der Willensbildung auf der Grundlage der Gemeinschaft. Штутгарт 1899, 2-о изд., 1904.)

Како у спису, који смо размотрили, тако и у свом главном делу Наторп дефинише васпитање, као развиће воље. „Воља, која васпитава добија утицај само на тај начин, кад јој пође за руком да овлада вољом васпитаника и упути је к жељеноме циљу.“ У свези са бићем опредељенога циља у делу васпитања стоји основни задатак педагогике — задатак *потребнога*, или, како се чешће говори, идеје онога, што мора бити достигнуто. Идеја тога, што мора бити, не може бити, разумљиво је, покриљена из искуства, стога што нам искуство казује само о ономе, што јесте. Она се јавља као резултат творачке радње нашега сазнања.

У поље нашега сазнања улазе разне појаве у хаотичном нeredу, ну путем научног рада, сазнање уноси у тај хаос извесну правилност и меру, строги поредак. Наука нам помаже, да сведемо бесконачну количину појава на извесне јединице, у одређене групе и да утврдимо свезу међу тим групама. Она разјашњава основу, на којој може бити подигнута сва система знања и напосметку ствара ту систему. У системи наука, која почива на логици и математици ми достижемо више јединство нашега сазнања. Такво систематичко јединство Наторп зове сазнањем. Такво сазнање постаје извор идеје *потребнога* (дужнога, онога што се мора), која представља могући завршетак стварања научнога здања у даноме времену. Идеја мора бити развијена, с једне стране, у интелектуалном (област разума), а с друге, — у практичном (област воље) правцу. Разум истакне извесан циљ, припрема пут за његово постигнуће; воља, та друга страна сазнања, нагони нас, да идемо к том циљу, у име опредељене идеје. Без циља, разумљивог, објашњеног циља, нема ни воље. Сви делимични, засебни циљеви морају бити потчињени последњем, крајњем, стога, што само тада, при том јединству врховног циља, и могуће је јединство радње. Постигнуће јединства радње и јесте главна стаза радње, њен врховни принцип. Концентрација свих циљева у једној тачки јесте извор веће снаге вољине.

Разрада систематичког гледишта на свет и подчињеност воље врховној идеји и јесте идеал васпитања. Идеал се тај може достићи само на земљишту заједничког живота. Међу друштвом и васпитањем вели Наторп, не постоји само једна спољашња свеза. Издвојени, изолисани човек замишља се само у апстракцији, као и атом физичарев. Без друштва човек — није човек. Садржину свога сазнања он црпе

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNIBELLS

из опште ризнице. Закони по којима се образује садржина нашега сазнања, а доследно томе и све наше развиће, јесу општи закони свакога сазнања. Из општности садржине сазнања следује и могућност општности радње, коју одређује то сазнање. У облику непрекидне свезе међу индивидуом и друштвом и учење о васпитању воље мора зависити од социјалних услова развића и социјалног карактера циља човечје радљивости. Подигнута на таком принципу педагогика и биће *социјална педагогика*. Задатак се те науке састоји у изучавању социјалних услова развића индивидује, а такође и услова, којима се има захвалити за развиће социјалног живота. То — нису два оделита задатка, стога што се и друштво и индивидуа развијају по једном и истом закону. Друштвено развиће, у суштини, пролази кроз исте ступеве, као и индивидуално: из царства нужде путем рада и управе вољине друштво и појединац предазе у царство разума, слободе (или, како би ми рекли, стихија уступа место начелу разумног сазнања).

Васпитање се мора трудити, да доведе до идеалнога савршенства све појаве животне радљивости у области воље. По ступњу сазнања Наторп разликује 3 форме вољине животне радљивости: 1) „нагон“, т. ј. *инстинктивне* појаве вољине сфере, 2) јасно схваћене вољине *жеље* и 3) *разумне* тежње к далеким циљевима. Савршенство у свакој од те три форме Наторп назива добродетељу. Као добродетељ у области инстинктивних жудња јесте *чистота* тих жудња, у области вољиних жеља — *смелост* и у области разумних тежња — *истина*.

У друштвеном животу одговара сфери инстинктивних жудња економска акција, занатске професије; сфери вољиних жеља одговара рад управљања, разумним тежњама — просветна радљивост. Ну како у животу индивидује не морају све три сфере бити одвојене једна од друге, тако и у друштвеном животу професије сва три типа не морају бити придате разним класама друштва понаособ. У нормалном стању ствари сви људи морају узимати учешће у свим битним кретањима социјалнога живота.

Нормално васпитање мора бити уређено тако, да сваки из генерације која расте прође поступно све ступње друштвенога васпитања, који исказују карактер ступњева, које је проживело човечанство. Прожет сваким ступњем, који одговара карактеру живота, понављајући доследно сопственим искуством тај живот, раширујући круг свога општења са људима, младић постаје свесан члан све крупнијих група заједничког живота.

Паралелно трима формама вољине животне радљивости, Наторп разликује 3 ступња друштвене организације. Најнижи је ступањ породица. Породица је природно место за васпитање, које је непосредно упућено на здраво развиће инстинктивних жудњи у правцу социјалнога рада. Тим се одређује и сав карактер нормалнога *породичнога*

васпитања. Други је ступањ грађанско друштво са силно истакнутом регулацијом друштвене воље уз припомоћ строго утврђених правила. Подударно с формама своје организације, за васпитање вољине сфере код младежи, друштво је начинило друштвену школу, где се воља појединца подчињава регулацији, потпуно по примеру организације грађанског друштва, ради припреме за задатке грађанског живота. Форме трећег и вишег ступња друштвеног морају се управљати слободном разумном делатношћу личности, које састављају друштво. Слобода се та не противи извесној организацији, што се види и из подударне тој форми заједнице васпитног завода, т. ј. више школе. Данас је та школа само место васпитања мањине, привилегисаних у економском погледу лица. Ну постепено универзитет, у облику разних виших народних школа, популарних универзитетских течајева, University Extension итд. — постаје имаовина свега народа.

Као средства за развиће воље на сваком ступњу јесу практичне вежбе и настава. Практична вежба то је — свака заједничка радња са васпитним утицајем; практична настава је — објашњење смисла радње онеме, који је ради. Да би вежба и настава имали васпитног дејства, треба, прво, пробудити интерес, који им одговара, друго, дати одређени правац пробуђеним тежњама, треће, везати све радње с одређеним циљем, с идејом. Ово је последње свршетак васпитног посла.

Поступно пролазећи кроз три показана ступња човек се све више развија у друштвеном погледу. На првом ступњу у њега се развија осећање физичке зависности од других лица, нежно опхођење са члановима своје породице, јединство жеља с жељама дане групе. За овим наступа опасан моменат, — буђење сопствених жеља, осећај самосталности. Породица се у том периоду развија не слаже увек са својим питомцем. Он постаје, уосталом, у то доба објекат школског васпитања. Најбоље, што се постиже у нормалном школском васпитању, јесте стварање *оштега друштвеног духа* (*esprit de corps, Gemeingeist*), који постоји у свакој доброј школи, у сваком другарском разреду. Тај другарски дух јесте најбољи фундаменат за ту *заједницу воље*, која потиче из слободног узајамног појимања, и која је идеал за трећи ступањ.

Такве су крајње етапе у развоју философско-педагошке мисли у току XIX. века. У почетку његову — Хербарт, који се труди дати научни разлог индивидуалистичкој педагогици, на крају — Наторп, који тежи створити научни фундаменат за педагогику социјалну. Индивидуалистичке и социјалне струје боре се и данас. — То је с једне стране. А с друге — ваља поменути, да су социјално-педагошка гледишта исказивали поједини педагози још одавно — и у првој половини XIX. века и много раније. Ну тада су то биле мисли неколико изузетних личности, које су далеко претекле своје време, те нису

могле ни мало уздрмати ум и осећаје маса. Данас пак, обратно, те масе све више освајају друштво, па и ако коначна победа социјалних струја над индивидуалистичким још није постигнута, ипак је њена скоро будућност несумњива.

(Д. Сињицки).

Превео с рускога
Станиша С. Станишић,
учитељ

У В О Д

У ИСТОРИЈУ ЕНГЛЕСКЕ ЛИТЕРАТУРЕ

од

Хиполита Тена

Историчар један може да се уживи у душу људску или душу читавог једног народа за извесно време па чак и за неколико векова. Он може да проучи, да опише, да исприча све оне догађаје, промене и револуције које су се извршиле у души тога човека или тога народа, и кад би то свршио имао би историју цивилизације оног народа у оном времену које је изабрао.

(Guizot „Цивилизација у Европи“
стр. 25.).

Трансформација историје проучавањем литература датира у Немачкој од сто, у Француској од шесет година на овамо.

Тада се увидело да једно књижевно дело није тек само нека проста игра маште, нити каприс какве угрејане главе, но да је то отисак савремених обичаја и знак извесног духовног стања. Према томе људи су закључили да би се, помоћу књижевних монумента могло пронаћи како су људи пре неколико векова морали мислити и осећати. Неки су то покушали и одиста и успели су. Проучавали су те разне начине мишљења и осећања и дошли су до закључка да су то податци од неоцењене вредности. Па онда приметили су како су обично књижевни производи везани за највеће догађаје у земљи; како се то двоје узајмнички допуњује и објашњује, и увидели, да би, према томе, књижевним радовима требало одредити најважније место у историји. И од кад књижевни радови заузимају то место, у историји се све променуло: и предмет и метод и средства и схваћање закона и узрока.

И ето, ту промену која је наступила и сада дела, потрудићемо се ми да изнесемо.

I

Исторична дата само су знаци на основу којих треба оживљавати изумрле генерације. Кад узмете да претурате велике чврсте листине какога *in-folio*, или пожутеле стране калупа манускрита, или ти какву поему, или законик, или верске какве симболе, шта на првом месту приметите? Свакако то, да се сви ти документи нису сами собом стварали. Сваки од њих само је калуп налик на какву фосилну шкољку, дакле отисак сличан оном отиску што је у камену оставља животиња која је некада живела и које више нема. Под шкољком дакле била је некада животиња нека, а под документом био је човек. И што проучавамо шкољку ми то чинимо само за то да од прилике познамо каква је морала бити животиња што је у њој живела. Па тако исто и документи се проучавају да би познали човека; јер и шкољка и документи само су мртви остаци, и једино вреде као знаци некога живота, који смо ми ради да реконструјемо. И с тога грешни сваки онај који проучава какав докуменат као засебну целину. То би онда значило бити прост научар и губити се у библиотешким илузијама. Јер у ствари нити има митологије нити језика, но има једино људи, који ређају речи и слике према потреби својих органа, и према оригиналном облику свога духа. Ма каква једна догма била, она сама по себи ништа не значи, и једино може вредити као неко упутство за познавање оних људи који су створили на пр. онај портрет из шеснајестог века неког владике, оштра и енергична лица, или онај други портрет неког енглеског религијозног мученика. Све што постоји, постоји у личности, коју једино треба проучавати и познати. Знати поставити редом извесне догме, класифицирати поеме, обележити прогрес уставâ, или трансформацију језика — све то учинити — ипак значило би само рапчистити земљиште. Само онај је прави историчар, који је у стању, да кроз дури низ година што је прошао, назре човека жива, онаквога какав је морао изгледати: човека који ради, који има страсти и извесне навике, па му чисто чује глас и види лице и покрете и одело и који се, према томе разликује од свију осталих и ствара тако слику једног човека, баш као и онај, којег је мало пре тога срео на улици. Ми требамо дакле да се трудимо да што нам је више могуће уклонимо тај велики размак времена, који нам не да да нашим рођеним очима посматрамо човека који је некада био.

Шта нам н. пр. казују сатинирани листови какве модерне поеме? Казују нам каквог модерног песника као што је био Alfred de Musset, Hugo, Lamartine или Heine, који је учио гимназију и путовао; обучена у црно одело и с рукавицама, којег жене радо гледају, који вечером избаци бар једно двајестину духовитих речи, који пре подне редовно чита новине, а обично станује на другом спрату где баш није најве-

селије, јер је господин нервозан па не може да трпи никакав жагор око себе, а нарочито и с тога, што се у овој густој демократији већ изиграо сваки ауторитет, због чега су његове личне претензије све то веће, и тако му, у оној обичној финоћи сензација, дође по неки пут па поверује, да одиста има нечега божанственог у њему.

Ето, шта ми све видимо под модерним *Премислањима* и *Со-нетима*.

А тако исто у каквој трагедији XVII века види се песник, пе-сник као што је н. пр. био Racine, елегантан, одмерен, куртизан, који је умео лепо да говори и који је носио величанствену перику и ципеле с широким врвцама, монархиста и хришћанин по осећајима, имајући од Бога тај дар, да не црвени ни у каквом друштву па ни у краљевом, ни друштву Евангеља*, који је умео да забавља краља и да му на лепо француски језик преводи „le gaulois d' Amyot“, који је умео да поштује великаше, знајући увек да се у њихову друштву „одржи на свом месту“, и услужан и уздржљив како у Marly тако и у Versailles-у, у средини забава префињених и декоративних, у не-престанем реверансима, грациозним кретању и финоћама госпде чије одело трепти у златноме везу, која рано рани да би у случају смрти каквог дворјанина заслужила право наслеђа његовог места и положаја, и дивних госпођа које на прсте броје своје Генеалогije само да до-бију право на tabouret.

О томе требало би да читате Saint-Simon-а и да прегледате пр-теже Perelle-ове, као год што би о оним првима требало да читате Balzae-а и да прегледате аквареле од Eugene Lami-а.

А тако исто и при читању какве грчке трагедије на првом месту треба да замислимо саме Грке, то јест оне полу-наге људе, скупљене на гимнастичким вежбаоницама или где на јавним зборовима, под је-динственим оним грчким небом, окружени одушевљавајућим лепотама природним, који се труде да очвршћају тела своје и дају им ону гра-цијозну лакоћу окретања; који се разговарају, договарају и препиру, који гласају, који иду у патриотеке пљачке, а који су најчешће бес-последни а при том врло умерени; који за сав намештај код куће имају ова три крчага, а за рану коју рибу, које робови служе оста-вљајући им тако времена да негују дух и тело своје, и којима је је-дина брига да они имају најлепши град, најлепше процесије, најлепше идеје и најлепше људе.

Поред тога каква статуа, н. пр. она Мелетрова или Тезеова с Пар-тенона, или поглед на њихово море бистро и плаво баш као какав свилену скут, са оним многим острвима, уз то још неколико изабраних фраза из Платона или Аристофана — више ће вам рећи но гомиле које каквих дисертација и коментара.

Тако исто опет ако хоћете да разумете коју индијску Пурана, записите прво каквог оца њиховог, који „пошто је доживио да види своје сину сина на колону“ повлачи се по обичају у самоћу, носећи са собом само једну сикиру и један суд, живећи под каквим бананом на обали каквог потока, не говорећи ништа и све чешће гладујући, седећи го између четири ватре и пете сунца; страшне смрти и неуморног обновиоца свега штв живи, који на изменице, а по неколико седмица, задржи машту своју на ноге Браминне, или на колена, или на бутине, или на пупак, па све тако редом, док се на послетку под теретом тог упорног задржавања мисли, не јаве халуцинације, а облици се свега виднога помешају и трансформирају један у други, осцилирајући му кроз главу коју почиње несвестица да заноси, док на послетку, непомичан, задржавајући дах а укочена погледа, не види да свега нестаје баш као и дима више празног једног простора у који он тежи да га нестане. У томе погледу најбоља обавештења дао би вам пут у Индију, или, у противном случају путописи, и географски, ботанички и етнолошки чланци. Било како било истраживања морају бити иста. И један језик и једно законодавство и један катихизам све то само су апстрактне ствари, а главно је сам човек, који једе, иде, који се туче и који ради. Оставите на страну теорије о Уставима и њиховом механизму, и верска питања и његове системе, и потрудите се да видите људе онакве какви су били: у њиховим радионицама и канцеларијама, у њиховим пољима, под њиховим небом, на њиховом земљишту, у њиховим кућама, у њиховим хаљинама, у њиховим културама, као што радите кад отпутујете у Енглеску или Италију, где гледате лица и покрете, тротоаре и кафанице, варошане који се шетају и раднике који пију.

Главна наша брига треба да се састоји у томе, да што нам је више могуће надокнадимо оно лично и директно посматрање а које данас не можемо да чинимо, а само такво посматрање води ка правом познању човека. Пренесимо прошлост у садашњост; јер да би могли судити о једној ствари она мора да буде ту, да је ми видимо; с оним што није ту не могу се чинити експерименти. Оно опет без сваке је сумње да ће таква реконструкција бити непотпуна, и према томе и посматрања о њој биће непотпуна, али треба и с тим бити задовољан, јер свакако су боља и посматрања непотпуна но никаква или лажна посматрања, а другога начина нема да би дознали делање људи у прошлости но да *видимо* како су од прилике морали изгледати ти некадашњи људи.

То је први корак у историји, који је учињен по препоруцају имгинације у Европи, крајем XVIII. века, а који су учинили Lessing, Walter Scott, а мало доцније у Француској Chateaubriand, Augustin Thierry, Michelet и многи други. А сад ево другог корака.

УНИВЕРЗИТЕТСКА
ВИБЛИОТЕКА

II.

Спољашност једног човека служи нам само за то да познамо унутрашњост његову и оно што је дакле скривено погледу.

за вас су само извесни изрази: јер се кроз све то нешто јавља, а то је душа његова. У сваком човеку два су човека: онај спољни и онај унутрашњи, и овај спољни само је израз оног унутрашњег. Узмите нпр. да посматрате његову кућу, његов намештај, његово одело, и ви ћете несумњиво наћи трагова његових навика и његовог укуса, степен његове елеганције или простоте, његовог расипања или цицијашлука, његове глупости или његове префињености. Кад га слушате да говори, пратите му гинкост гласа, промене у покретима и положају, то је само с тога да би могли судити о његовој живахности и одрешитости, о његовој веселости или о његовој енергији или крутоћи. Или ако опет узмете да посматрате његове списе, његова вештачка дела, његова предузећа било новчана било политичка, ви можете одмах одмерити границе његове интелигенције, његовог проналазачког духа и његове хладнокрвности, и пронаћи ред, рад и јачину његових обичних идеја, и начина на који он мисли и решава се. Сви ти спољни знаци само су дакле разне стазе а које све воде к центру, и ви, ако пођете њима идете само зато да би дошли к центру, месту где се налази онај прави човек, т. ј. онај скуп подобности и осећаја, који производи све оно остало. И ту наилазимо на један нови свет, свет безграничан јер сваки и најмањи видни покрет и рад вуче за собом дугу поворку размишљања, емоција, сензација старијих или скорашњих који су допринели том и најмањем раду да га изнесу на видело, и који исто као и оно стење дубоко укоревено у земљи, — ту досежу свој врхунац. И ето тај унутрашњи, тај подземни свет посао је историчаров који долази одмах на другом месту.

Кад посматрате једнога човека шта нарочито тражите на њему? Да познате каква је она скривена, душевна страна његова. Оне речи што чујете, они жестови и покрети главе, оно одело, онај рад и у опште сва видима дела његова, —

Ко је критички довољно спреман, он је онда у стању да у сваком архитектонском орнаменту, у сваком потезу једне слике и у свакој реченици каквога списа — назре онај извештај осећај којем су били израз и тај орнамент, и тај потез и та реченица, и он на тај начин, присуствује, тако рећи оној унутарњој драми која се одиграла у души вештака или писца; јер и избор речи, и краткоћа или дужина периода, и облик метафоре, и акценат стила и ред извођења све то казује њему нешто; тако, да нпр. читајући какав текст, његова душа или мисао његова прати у исти мах и постепено распадање и разне промене емоција и концепција из којих се тај текст ишчаурно, и тако ствара *иси-*

аологију тога текста. Ако хоћете да посматрате то делање, погледајте само на подстрекача и узор све веће савремене културе, на Гете-а, који, пре но што ће да напише своју Ифигенију, проводи читаве дане цртајући најсавршеније статуе, и који, пошто је се нагледао узвишених форма античких слика, и дух свој обогатио хармониским депотама античког живота, — толико се уживљује у грчки дух и у машту његову, да ствара Ифигенију, достојну сестру Софоклове Антигоне и богиња Фидијевих. А баш то прецизно поимање несталих осећаја, основало је данас историју јер се у прошлом веку није водило никаква рачуна о томе, због чега су тада замишљали људе свију векова и свију раса подједнако, скоро сасвим сличне једне другима и Грка, и Варварина, и Индијанца, и човека из доба ренесанса и човека из осамнајстога века, као да су сви на један каалун стварани, и то према извесним апстрактном схваћању које је вредило за читав род људски. Тада се знало за човека али за људе није се знало, нити се ико трудио да им позна душу, пошто се није примећавала она бескрајна разнострукост и онај величанствен склоп душа; нити се знало да је она морална грађа једнога народа или ти једнога века, исто тако обележена и опредељена као што је и физичка грађа једнога извеснога реда биљака или животиња. Данас пак историја, баш као и зоологија има своју анатомију и ма о којој историској грани било говора, било филологији било лингвистици било митологији, она ће, само тим путем идући, дати нове плодове. Између толико њих писаца који су, почев од Хердера, Отфрида Милера, и Гете-а, неуморно радили на томе послу, нека читацац узме да разматра само два историчара и ова њихова дела: једно коментар о *Кровелу* од Carlyle-а, а друго Port-Royal од Sainte-Beuve-а. Ту се може видети каквом се тачношћу с каквом сигурношћу, с каквом дубином може наћи душа под њеним акцијама и делима; како се у староме једноме генералу на место сујете и ниске хипокризије, открива човек сањалица и меланхолик, али међутим човек радан и способан, Енглез до дна душе, и неразумљив за све оне који нису проучавали утицаје климе и утицаје расе. Па онда, како га човек помоћу неколико растуриених писама и неколико крњих говора, може да прати од његове баштине и његових запрега, све до генералског му шатора и протекторског престола, у свим његовим менама и развојима: и у часовима кад му је савест узнемирена и у његовим државничким одлукама. А на тај начин механизам његових мисли и његових акција да се, тако рећи, видети, а она унутарња трагедија, што се вечно мења и обнавља и која је дејствовала у тој великој мрачној души, — упија се у душе гледалаца исто као и каква Шексперова трагедија. Читалац ће видети и то, како се, под манастирским зађевицама и отпором калуђерица, наилази на читаву једну покрајину психологије људске. Како њих педесет карактера загрпани

једнообразношћу извесне проповеди, — избијају од једном на свет-
 www.losv.rs
 оств. Сваки са својим личним обележјем и оним безбројним различ-
 ностима. Примићите како се, под оним теолошким десертацијама и
 монотоним проповедима осећају удари живог срца, заноси и сумњи-
 чења религиозног живота, изненадна оглашавања природе и оног
 нечега неопредељеног, утицај спољнога света и оне моменте, кад
 ипак глас и милост Божија победе све остало. Све то у такој раз-
 ноликости да и најсавршенији опис и најживахнији стил нису у стању
 да згрну богату ту жетву коју је, на том запуштеном пољу, критика
 посејала. А тако вам је и са другим радовима. И Немачка са својим
 тако широким и тако еластичним Генијем који тако лако подноси
 метаморфозе и који тако лако репродуцира и најстарије и најбизар-
 није мисли људске, и Енглеска са својим тако ексактним духом, који
 тако лако схваћа морална питања, па их чак опередује и цифрама
 и тековима и мерама и географијом и статистиком и тако рукује тек-
 стима и влада здравим разумом, и на послетку Француска са својом
 париском културом, својим салонским навикама, са својим непрекидним
 аналисањем дела и карактера, са својом иронијом, која је увек готова
 да уочи слабе стране човекове, са својом тако извежаном финоћом
 да схвати најслабије ниансе, — сви они обделавали су исто поље, и
 сад се почиње увиђати да нема ни једног кутка у историји чије дубоке
 слојеве не би требало преорати ако човек хоће да види да му
 се међ браздама диже богати плод.

Ето, то је други корак и ми га свршавамо. Он је дело савремене
 критике, а међ све остале Sainte-Beuve се највише одликује њиме.
 У том погледу ми смо сви његови ђаци. Његова метода обновила је
 данас и у књигама па и у новинама критику и књижевну и философску
 и религиозну, и од ње треба поћи да би се еволуција започела. Ја
 сам покушао у више маха да назначим ту еволуцију јер по мом ми-
 шљењу њоме се отвара нов један пут у историји а који ћу сад по-
 кушати да мало из ближе опишем;

III

Узроци раду и стању
 унутарњег, невидимог чо-
 века то су извесни општи
 начини мишљења и осе-
 ћања.

Кад сте у једном човеку посматрали и при-
 бележили један, два, три па доцније читав збир
 осећаја, да ли вам је то довољно, и да ли вам
 ваше познавање изгледа потпуно? Да ли је једна
 свеска прибележака психологија? Да боме да није, и стога и овде као
 и ма где: после прикупљене гомиле потребних датâ треба тражити
 узроке. Сад била датâ или физичка или морална сасвим све једно,
 јер и једни и други имају своје узроке. И сујета и храброст и по-
 штење имају своје узроке исто тако као што их имају сваривање, му-

скуларно кретање и животна топлота. Врлина и порок продукти су исто тако као што је витријол и шећер, и ова компликованија дата рађају се стицајем дата простијих од којих зависе. Тражимо дакле она проста дата за моралне стране као што их тражимо и за физичке, и узмимо да посматрамо ма шта на пр. какву религијозну музику и то у каквој протестанској цркви

Тој музици узрок је унутарњи, и он је повео духове верних ка тим озбиљним и монотоним мелодијама, и тај узрок много је ширег обима но што му је дејство, а то је она општа идеја видног поштовања које човек дугује Богу. Та идеја стварала је облик тој цркви, она је избацила статуте и слике из ње, уништила украсе, скратила церемоније, унела оне високе клупе из којих се у наоколо мало види: она води рачуна о стотинама оних ситница у декорацијама и намештају. Тој пак идеји опет узрок је она идеја о целокупном животу човековом, и унутарњем и спољашњем где долазе молитве, дела и све оно што га везује према Богу, она је збацила са висине доктрину и надахнуће, смањила некадањи значај свештенства, трансформисала свете тајне, уништила ону привидну побожност и променула ону дисциплинарну веру у моралу. А и та друга идеја зависи опет од једне треће чија је основа још шира: од идеје моралнога савршенства, оног савршенства које се огледа у Богу неумитноме судији, строгом оцниоцу душа, једном речи ономе Богу, пред којим је свака душа грешна и заслужна казне, а способна за врлину и спасење своје једино оном борбом савести, коју он изазива, и обнављањем срца које он даје. Ето то је она основна концепција која у дужности гледа апсолутног владоца живота човековог и која све идеалне узоре баца пред ноге узору моралности. А ту, ту је основа човековог бића, и да би објаснили ту концепцију, треба да посматрамо саму расу: то јест Германца и човека са севера, његов карактерни и духовни склоп, његов најшири начин мишљења и осећања, ону тромост и хладноћу сензација која му не да да се лако пода телесним уживањима, ону крутоћу укуса, ону неправилност и несталност концепција које спречавају у њему лепе урођености и хармонијске облике, па онда оно презирање спољашњости, она тежња за истином и она приврженост апстрактним и магловитим идејама коју развија у њему савест на уштрб осталог. Ето где се истрага завршује и где већ имамо пред собом неке првобитне наклоности, неко извесно обележје свију сензација, свију концепција једнога века или једне расе, неке извесне особености које су нераздвојне од свију радова и покушаја његовога духа и његовога срца.

А то су они велики узроци јер су општи и стални, и јављају се у сваком моменту и сваком случају, делајући непрестано и на сваком месту, који увек трају и који, на крају краја, увек доминирају, пошто све оне могуће случајности, које им препречују пут, као мање и сла-

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

бије, морају на послетку да стукну пред њиховом сталном силом. И тако, општи склоп ствари и главна обележја догађаја њихово су дело, као год што су и религије, и философије, и поезије, и индустрије и облици друштва и породице само отисци њиховог печата.

Пошто смо пак тако помематрали онај прелаз од појаве ка идеји, узмемо ли сад да посматрамо онај прелаз од појаве ка раду, ка одлучности, — наћићемо основних разлика од такве исте важности и у том истом реду, према томе да ли је утисак жив, јак, као што је у јужним климатима, или слаб као што је у северном; да ли одмах води акцији као што је то код дивљачких племена, или тек доцније као код образованих народа, и да ли је у стању или није да се појачава, да се мења, да остаје сталан. Одатле проистичу све страсти људске, све могућности општега мира и поретка, сви извори рада и делања. А то исто вреди и за остале примордијалне различности; од њихових последица зависе читаве цивилизације, и с тога би их човек могао сравнити с оним алгебарским формулама, које у својем узаном крилу садрже у напред читаву ону кривину чији су оне закон. Истина је да се и ти закони не изводе увек до краја, јер по кад-кад наступе какве пертурбације; али ипак из тога се не може извести да је закон нетачан, но то, да није делао сам: но су се нови елементи помешали са старима, а велике стране силе ставиле су се супрот примитивних сила. На пример раса је емигрирала, као оно стари аријски народ, и промена климе рђаво је дејствовала на њену интелигенцију и покварила је дотадање уређење друштва. Или рецимо народ је био побеђен, као што је био народ саксонски, и ново политичко уређење наметнуло му је неке навике, неке особености и неке симпатије које раније није имао. Или опет народ победилац настанио се међу побеђене које експлоатише, као што су стари Шпартанци, и онај примљени живот, налик на живот какве уморене разбојничке чете, извио му је у једном једином правцу читаво и морално и друштвено уређење. Било како било механизам људске историје увек је један исти. Увек, као прве покретаче, наилазимо неколико општих диспозиција ума и душе, које су или уређене раси, или доцније стечене каквим околностима које су се примењивале на расу. Ти велики покретачи дејствују мало по мало тако, да на крају неколико векова поставе народ у ново и религијозно, и књижевно, и друштвено и економско стање, а које, као нов услов, комбинован са другим силама, даје опет неко ново стање, било добро било рђаво, било да га изведе брже или спорије и тако непрестано. А према томе укупно кретање сваке засебне цивилизације, могло би се сматрати као дејство једне сталне силе, која непрестано измењује своје дело, измењујући околности међ којима дела.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

IV.

Главни облици мисли и осећаја. Њихова историјска дејства.

И тако дакле у осећајима и мислима људским постоји извештан систем којем су први покретач известне опште црте, известне карактеристике духа и срца заједничког људима једне расе, једнога века или једне земље. Као год што у минералогiji најразноврснији кристали проистичу из неколико простих телесних облика, тако исто у историји и све најразличније цивилизације проистичу од неколико простих духовних облика. Први се објашњују известним елементом првобитне геометрије а други каквим првобитним психолошким елементом. Да би схватили скуп минералогских специја треба пре свега посматрати један сталан основни облик у опште, и његове стране и његове углове, и у њему назрете све могуће му трансформације. Тако исто, ако хоћете да схватите скуп историјских варијетета, посматрајте пре свега једну људску душу у опште, са њена два или три основна својства, и ви ћете у том *абреже-у* назрети све главне облике у којима вам се она може јавити. Што је главно, та замишљена и геометријска и психолошка слика таква је, да се одмах могу видети границе оног простора, изван којег се ни цивилизације а ни кристали не могу простирати. Шта има у полазној тачки у човеку? Слике, *појаве* предмета, то јест оно што у унутрашњости његовој лебди пред њим, постоји неко извесно време, па се онда избрише и опет се јави као кад н.пр. посматра какво дрво или какву животињу, једном речи кад посматрамо нешто.

То је материјал за остало, а развој је тога материјала двогуб: спекулативан или практичан, према томе како се заврши та појава било каквом *општом концепцијом* било каквом *активном одлуком*. Ето то вам је у скраћеном читав човек, и у том ограниченом простору јављају се различности људске, час у самом првобитном материјалу, час у првобитном двогубом развоју. И ма како да изгледају мале у елементима оне су неизмерне у маси, јер и најмања измена у сарадницима доноси врло велике измене у делима. Према томе да ли је појава чиста и опредељена или нејасна и не обележена: да ли концентрује у себи велики или мали број карактеристика предмета; да ли је нагла и праћена потресима или мирна — сав се рад људске машине мења. Тако исто промени ли се доцнији развој појава, неминуно се мења и сав људски развој. Тако н.пр. ако је она главна концепција проста, једра, и штура појава као што је код Кинеза, онда језик постаје нека врста алгебре, религија и појезија почну издупљивати, филозофија се сведе на неку врсту моралног и практичног здравог разума, наука на неки скуп прибележака, класификација и утилитарних мнемотехнија, а сав дух узима на се нечега позитивног. Буде ли, на против, та главна концепција коју појава произведе

каква поетична и фигуративна слиka, какав живи симбол као што је код аријских раса, онда језик постаје нека врста обојене епопеје, где је свака реч једно лице, појезија и религија облаче се у величанствене одоре и постају неисцрпан један материјал, метафизика добија маха и суштиности и не мислећи на какве позитивне примене, а дух, идући неизбежно и странпутицама и слабећи чак у своме напору, одушеви се и лепим и узвишеним и створи себи један идеалан узор, који је, узвишеношћу и хармонијом својом, достојан да прикупи око себе нежност и ентузијазам читавога рода људског. Буде ли пак та главна концепција коју појава произведе појетског облика али до које се не долази неком сталном постепеношћу но каквом наглом неодољивом интуицијом, ако дакле онај основни рад не буде ишао путем правилнога развоја но буде резултат какве силне експлозије, као што је то н. пр. било код семитских раса, — онда метафизике никако и нема; у религији има места само за једног јединог Бога богова, усамљенога разоритеља; наука не може да узме никакав облик; дух постане и сувише крут да би могао репродуктовати лепоте природине, појезија се сведе на неке величанствене тугованке, језик није у стању да изрази заплетеност разума и елоквенције, човек се сведе на лирички ентузијазам, на необуздане страсти и на фанатичко и ограничено делање. У тој интервали између извесне појаве и опште концепције налази се основа највећим различностима људским. Неке расе, н. пр. оне класичне, прелазе од оне прве ка другој извесном постепеношћу тачно класираних идеја, које бивају све општије и општије, друге пак расе, н. пр. германске, чине тај прелаз неправилним скоковима, без икакве једнообразности, и то после дугог и узалудног лутања. Неки опет, као што су Римљани и Енглези задрже се на првим степенима, док други као што су Индијанци и Немци, погну се до највиших.

V.

Три основне силе. Раса. Три су разне силе које стварају то основно морално стање раса, средина и моменат. Раса то су оне урођене и наследне наклоности које човек при рођењу собом доноси и које се огледају у различностима у темпераменту и облику тела. Те се наклоности мењају према народима. Природно је да тих различности има и код појединих људи као што их има и код животиња, код волова и код коња, — јер док су једни храбри и интелигентни, други су плашљиви и ограничени, док су једни високих концепција које и остварују, дотле су у других мисли сасвим рудиментарне. Неке расе опет имају нарочите наклоности за извесна дела и богатије су у извесним инстинктима као што се то н. пр. види код паса међ којима има једни који су бржи од осталих а други јачи, једни добри за лов

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

www.unibg.bg

а други добри да чувају кућу и стада. У томе свему дакле огледа се једна нарочита сила, која је тако опредељена да се, у пркос неправилностима њенога развоја, а чему су узрок оне друге две силе, — ипак јасно распознаје тако, да једна раса, као што је аријски народ, растурен од Ганга до Хебрида, настањена дакле под овим климатима, поређана на свим степенима цивилизације, трансформирана тридесет вековним револуцијама, и језицима својим и религијама, и књижевностима и философијама, — још и дан данас даје јасна доказа о крвној и духовној заједници свију својих огранака. Ма колико да се разликују они су ипак сродни; и у пркос утицаја и дивљаштва и образованости и разлика у поднебију и земљи и срећнијих или несрећнијих догађаја, — она главна обележја основног облика остала су и даље, и поједине прте могу се још и данас наћи под навлаком што је време оставило. А у свему томе нема ничега изванредног; јер ма да нам величина размака дозвољава само да као кроз маглу назиремо порекло специја,¹⁾ — ипак нам историјски догађаји прилично расветљују преисторијске догађаје, а из којих се види непоколебима сталност примордијалних облика. У оном моменту кад ми наилазимо на њих н. пр. код каквог Аријанца, Етиопљанина или Кинеза, а то значи петнајест, двадесет, тридесет векова пре рођења Христовог, — они већ представљају дела једног још већег броја векова, можда дело неколико моријади векова. Јер самим тим што једна животиња живи она мора да се прилагоди својој средини, у којој друкче дише, друкче се обнавља, друкчије се потреса, према томе што је и ваздух други и рана друга и температура друга. Друга клима и други положај доносе собом и друге потребе, следствено други систем рада, други систем навика, други систем способности и инстинката. Човек приморан да се ставља у равнотежу са околностима добија такав темпераменат и карактер који њима одговара, и тај његов карактер и темпераменат у толико су, као принове, сталнији, у колико је спољни утицај чешћим понављањем оставио јаче отиске на њему и пренашао се на потомке дужим наслеђем. А према свему томе карактер једнога народа може се у сваком моменту сматрати као резултат свију његових делања и свију његових ранијих сензација, т. ј. као извесна количина или извесна тежина, које нису бесконачне, јер су све ствари у природи ограничене, али које су диспропорционалне према осталоме и које се не могу одмеравати. То с тога, што је сваки минут у скоро бесконачној прошлости, увећавао ту прошлост, и да би могли те количине одмеравати, морали би да на други тас кантара ставимо можда још већи број делања и сензација.

¹⁾ Darwin „De l'origine des espèces“ — Prosper Lucas „De l'hérédité“.

Ето то је први и најјачи извор оних главних способности из којих се расплећу историјски догађаји, а јак је с тога, што то није обичан извор но једна врста језера или дубоког резервоара, где су, за време од много и много векова, други извори сливали своје сопствене воде.

(Свршиће се)

ЈАВНА ЗАХВАЛНОСТ

„Горачићској народној књијници са читаоницом“ поклонио је г. Раде П. Плазичкић, економ из Губеревца и председник општине горачићске, 17 свезака књига „Живот и дела великог Ђорђа Петровића, Кара-Ђорђа, врховног војводе, ослободиоца и владара Србије“, од К. Н. Ненадовића.

Г. Коста Ж. Брадић, општински писар, поклонио је школи добро-дошкој, у м округу пиротском, десет књига: „Српске народне пјесме“, да се на Петров-дан раздаду одличним ученицима.

Срдачно хвала г. Брадићу на овом лепом поклону!

Управе школске и овим путем изјављују именованима своју топлу захвалност.

„Просветни Гласник“ излази у месечним свескама од 6 и више табака, на великој осмини. — Стаје годишње: за Србију 12 динара, за друге земље 15 динара (франака). — Прегилата се шаље Управи Државне Штампарије Краљевине Србије у Београду. — Рукописи се шаљу уредништву (Министарство просвете и црквених послова у Београду). Они се, на захтев писача, враћају.

ОДГОВОРНИ УРЕДНИК **ВЛАД. Т. СПАСОЈЕВИЋ**
Краљице Наталије ул. бр. 82.

ШТАМПА
ДРЖАВНА ШТАМПАРИЈА

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА